

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

NAMANGAN MUHANDISTLIK-QURILISH INSTITUTI

“QURILISH” *fakulteti*

“BINOLAR VA INSHOOTLAR QURILISHI” *kafedrası*

АКМАЛОВ НАСРУЛЛО МАНСУРЖОН ЎҒЛИ

” УЙЧИ ТУМАНИ ЖИЙДАКАПА ҚИШЛОҚ ХУДУДИДА НАМУНАВИЙ
ТУРАР-ЖОЙ УЙЛАРИ ЛОЙИҲАСИНИ МЕЪМОРИЙ РЕЖАЛАШТИРИШ”

5341000 «Qishloq hududlarini arxitektura-loyihaviy tashkil etish»

Bakalavr darajasini olish uchun yozilgan

BITIRUV MALAKAVIY ISHI

Kafedra mudiri: dots.S.Abduraxmonov_____

Ilmiy rahbar: , к.ўқ Б.Жўраев _____

“ _____ ” _____ 2018 y

Namangan 2018

Kirish.

Biz uchun yagona mafkura- O'zbekistonning taraqqiyoti, O'zbekistonning ravnaqi, kimdan kam bo'lmasligidir».

O'zbekistonning dunyoda xech

I.Karimov

O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgan davrdan boshlab hukumatimiz tomonidan arhitektura va shaharsozlik sohasiga katta e'tibor berilib, shaharsozlik sohasi faoliyatida bir qator O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti Farmonlari va Vazirlar Maxkamasining ushbu soha yuzasidan qarorlari qabul qilindi.

O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidentining “O'zbekiston Respublikasida Arhitektura va shahar qurilishini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi farmoni hamda ushbu farmon ijrosi yuzasidan Vazirlar Mahkamasining “Arhitektura va qurilish sohasidagi ishlarni tashkil etish va nazoratni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi, “Shaharlar, tuman markazlari va shahar tipidagi posyolkalarning bosh rejalarini ishlab chiqish va ularni qurish tartibi to'g'risidagi Nizomni tasdiqlash xaqida”gi, “Arhitektura va shaharsozlik sohasidagi qonun hujjatlariga rioya qilinishi uchun rahbarlar va mansabdor shahslarning javobgarligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida” gi qarorlari qabul qilingan bo'lib uning ijrosini ta'minlash borasida Davlat hokimiyati organlariga axoli punktlarining shaharsozlik xujjatlarini ishlab chiqilishini tashkil etish, bosh rejaga, batafsil rejalashtirish va qurilish loyihalariga rioya qilinishi, hududlarda yer ajratilishida qonun talablariga rioya etilishi, ob'ektlarni joylashtirishda bosh reja muallifi bilan kelishish, navbatchi bosh rejaning yuritilishi va joylarda “Arhitektura va shaharsozlik Kengash”larning ish faoliyatlari tizimi yaratildi.

Arhitektura va shaharsozlikka tegishli iktisodiy strategiya vazifalarini bajarish uchun arhitektura va iqtisodiyotning sermahsul o'zaro hamkorligi o'ta muhim. Bu arhitektura va qurilishning kelajagi va uzoq muddatli rivojlanish dasturlarini asoslashda, ilmiy-tehnika progress yutuqlari va kapital mablag'larni amalga oshirishning eng rationally shakl va usullarini qidirishda ob'ektiv zarurdir.

Harakatda bo'lgan “Arhitektura to'g'risidagi qonun”ni qayta ishlab chiqish zarurati tug'ilib, qayta ishlab chiqildi va shaharsozlik sohasi faoliyatini rivojlantirishda 2002 yil 4 aprelda O'zbekiston Respublikasining Shaharsozlik kodeksi tasdiqlandi va amalga kiritildi.

O'tgan yillarda qurilish sohasida juda katta o'zgarishlar ro'y berdi. Shaharsozlik faoliyatini yanada takomillashtirish yo'lida Shaharsozlik kodek siyosida bir qator huquqiy-me'yoriy hujjatlar qabul qilinib Davlat hokimiyati organlari va qumita oldigabir qancha vazifalar qo'yildi.

O'zbekistonda yuz berayotgan siyosiy va ma'naviy rivojlanish, jamiyatni demokratlashtirish bo'yicha amalga oshirilayotgan islohotlar, ijtimoiy-iqtisodiy va ilmiy-texnik taraqqiyot mamlakatimizdagi shaharsozlik sohasida olib borilayotgan bunyodkorlik ishlarini jadal rivojlantirdi.

Shu bilan birga shaharsozlik sohasi ushbu zamonaviy bosqichda hududiy tizimlarning yangi masshtablari, rejalashtirish va kelajak istiqbollarinin yangi loyihaviy muddatlari, shaharlarni loyihalash va qurishning yangi muammolari bilan yuzma-yuz keldi.

Bu esa yosh mutaxassislar - shaharsozlarni tayyorlashga yangicha yondashuvni talab etadi. Ular shaharsozlik sohasida barcha yutuq va kamchiliklarni o'rganib chiqib, oldingi tajribalar asosida malakaviy ko'nikma va mahoratga ega bo'lishlari lozim. Bu o'z navbatida bozor iqtisodiyoti sharoitida rivojlanib borayotgan O'zbekistonning yangi shaharsozlik strategiyasini hayotga tadbqiq etish mezonidir.

O'zbekiston shaharlarining zamonaviy rivojlanishi to'xtovsiz urbanizatsiya jarayonida amalga oshadi. Bu o'z navbatida jamiyat hayotining barcha jabhalarida ko'zga tashlanadi va shaharlar ahamiyatining o'sib borayotganidan dalolat beradi. Urbanizatsiyaning o'ziga xos tomoni bu, shahar aholisining katta va yirik shaharlarda to'planishidir. Va bu jarayonning natijasi – yashash muhitining yangisini shakllantirish va eskisini rekonstruktsiya qilish talabining oshishidir. Hududlarni arxitekturaviy-rejaviy tashkil etish masalasi, ulardagi tabiiy-ekologik va ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni yechishda shaharsozlik uslublarini qo'llash zamonamizning dolzarb vazifasiga aylandi.

Yashash muhitini shakllantirish butun shaharsozlik muammolari majmuasini hal etishga bog'liq. Bu muammolar o'zida shahar va uning yashash hududi (turar-joy tumanlari va kichik tumanlar) rejaviy strukturasini mukammallashtirish, turar-joy va jamoat binolari, savdo va xizmat ko'rsatuvchi markazlar loyihalarini zamonaviy va kelajak talablariga moslashtirgan holda loyihalashni aks ettiradi.

Shahar muhitiga rivojlanishning obyektiv qonunlariga bo'ysunadigan yangicha nigoh va munosabat talab etila boshlandi. Natijada bir qator hujjatlar, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarorlari ishlab chiqilgan va qabul qilingan, hamda u davlat shaharsozlik siyosatini mukammallashtirishga qaratilgan va unda faoliyatini davlat ta'minlab beruvchi ijtimoiy-ta'minlangan bloklari – bolalar maktabgacha ta'lim muassasalari, maktablar, sog'liqni saqlash muassasalari aniq ajratib ko'rsatilgan.

Shaharni rejalashtirish loyihasini tuzish, qurilish uchun hudud tanlashdan boshlanadi. Obodonlashtirilgan shahar muhitini yaratish, avvalambor, qurilayotgan shahar yoki uning bir qismi hududini to'g'ri tanlashga bog'liq. Tanlangan hududning tabiiy shart-sharoitlari: relyefi, tuprog'i, gidrogeologik, iqlimiy, landshaft va boshqalar shaharsozlik uchun qulay bo'lishi kerak, hudud kerakli o'lchamda va konfiguratsiyada, kelajakda makoniy rivojlanish imkoniyatiga ega bo'lishi lozim.

Qulay tabiiy sharoitlar quyidagi omillarni ko'zda tutadi: unchalik baland-past bo'lmagan relief, yetarli zichlikdagi tuproqlar, chuqur joylashgan yer osti suvlari, suv bosish va yer osti suvlarining ko'tarilishi havfi yo'qligi, qulay mikroiqlim, shamollarda yetarli darajada himoyalanganlik, quyuq ko'kalamzorlar yoki juda bo'lmaganda o'simliklar ekish uchun yaraydigan tuproq.

Hudud yetarli kommunikatsion sharoitlarga ega bo'lishi, unda suv ta'minoti, kanalizatsiya, energetika muammolarini tejamli yechish imkoniyatlari bo'lishi kerak. Tabiiyki, tanlangan hudud har doim bu talablarga javob beravermaydi, yuqorida keltirilgan omillarning bir qismi unda bo'lmasligi mumkin. Bu holda uni kam harajat ketkazib, qurilish uchun yaroqli holga keltirish kerak. Bunda relyefni rejalashtirish, daryo qirg'oqlarini tartibga solish, melioratsiya suv toshqinidan himoya qilish, suv ta'minoti, oqava suvlarni tozalash va boshqalar oqilona chegaralar doirasida bo'lishi lozim.

Bugungi kunda yuqorida qayd etilgan, shaharsozlik faoliyatida qabul qilingan huquqiy-me'yoriy hujjatlar ijrosini respublikamizning barcha hududlarida qad ko'targan go'zal binolarda, sanoat korxonalarida, ta'lim muassasalarida, sport inshootlarida, yangi qurilgan, qayta rekonstruksiya qilingan keng va ravon avtomobil yo'llarida, ko'priklarda, temir yo'llarida va boshqa ko'plab

inshootlarda ko'rishimiz mumkin. Bular shahar va qishloqlar husniga-husn qo'shib xalq farovonligi yo'lida xizmat qilmoqda. 2016-yilda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyev tomonidan qabul qilingan "Sergeli tumanini me'moriy rivojlantirish konsepsiyasi" ham shaharsoz arxitektorlarni yanada mas'uliyat bilan Toshkent shahar tumanlarini xalq farovonligi yo'lida rivojlantirishga ruhlantirmoqda.

ME'MORIY-REJALASHTIRISH

BO'LIMI

O'zbekiston Respublikasining umumiy ma'lumotlari.

Mamlakat	O'zbekiston
Status	Mamlakat poytaxti
Koordinatlar	Koordinatlar 41°18'00" с. ш. 69°16'00" В. д. (G) (O) (A)
Ichki bo'linishlar	11 rayon
Toshkent haqida ilk manba	Eramizgacha II asr
Oldingi nomlari	Yuni, Chach, Shash, Binkent, Binkat)
Maydoni	334,8 <u>km²</u>
Markaz balandligi	455 <u>m</u>
Iqlimi	Mo'tadil-kontinental
Davlat tili	O'zbek
Aholi	 2 309 300 kishi (<u>2012</u>)
Zichligi	6859,3 kishi./km ²
Aglomeratsiya	6.5mln atrofida
Millatlar tarkibi	O'zbeklar 63,0%, Ruslar20,0% , Tatarlar 4,5%, Koreyslar 2,2%, Qozoqlar 1,2% va h.k. 7,0%
Dini	Islom, Xristian, Ateist va h.k.
Etnoxronim	Toshkentlik, Toshkentliklar
Soat belbog'i(Poyas)	<u>UTC+5</u>
Telefon kodi	+998 71
Pochta indeksi	100000
Avtomobil kodi	01 - 09, (10, 30 - eski)
Rasmiy sayt	http://tashkent.uz/ru

- Yillik o'rtachashamol tezligi — 1,4 m/c
- Yilliko'rtachahavonamligi— 56 %

- Yillik o'rtaharorat - +14,8 C°

Namangan Iqlimi													
Ko'rsatkichlar	Янв.	Фев.	Март	Апр.	Май	Июнь	Июль	Авг.	Сен.	Окт.	Нояб.	Дек.	Год
Absolyut maksimum, °C	22,2	25,7	32,5	36,4	39,9	43	44,6	43,1	39,8	37,5	31,1	27,3	44,6
O'rtacha maksimum, °C	6,8	9,4	15,2	22,0	27,5	33,4	35,7	34,7	29,3	21,8	14,9	8,8	21,6
O'rtacha harorat, °C	1,9	3,9	9,4	15,5	20,5	25,8	27,8	26,2	20,6	13,9	8,5	3,5	14,8
O'rtacha minimum, °C	-1,5	0,0	4,8	9,8	13,8	18,0	19,7	18,0	12,9	7,8	4,1	0,0	8,9
Absolyut minimum, °C	-28	-25,6	-16,9	-6,3	-1,7	3,8	8,2	3,4	0,1	-11,2	-22,1	-29,5	-29,5
Yog'ingarchilik me'yori, мм	53	64	69	61	41	14	4	1	6	24	44	59	440

Ташкил бўлган йили

1935 йил 28 июл

Худуди

306,4 кв.км.

Ахоли сони 2017 йил

200092 киши

1 январь ҳолатига

Уйчи тумани харитаси

- Туман маркази
- темир йўл
- халқаро автомобил йўллари
- республика миқёсидаги йўллар
- вилоят миқёсидаги йўллар
- ички йўллар

УЙЧИ ТУМАНИ ҲАҚИДА ҚИСҚАЧА МАЪЛУМОТ

Уйчи тумани 1935 йил 28 июлда ташкил топган. Туман ғарбдан Наманган шаҳри билан, шимолдан Учқўрғон тумани, жанубдан Норин ва Наманган туманлари ва шимолдан Чортоқ тумани билан чегарадош.

Уйчи тумани рельефи асосан текисликдан иборат. Ер юзаси шимолдан жанубга ва ғарбдан шарққа томон пасайиб боради.

Иқлими кескин континентал бўлиб, жанубий, яъни текислик минтақасида чўл-субтропик иқлимга мансуб. Ёз ойларида ҳаво ҳарорати кескин 40 дан кўтарилиб, куруқ ва иссиқ бўлади.

Туманнинг умумий майдони 309,8 кв. км. доимий аҳолиси 211,9 минг киши. Шундан шаҳарчаларда 94,5 минг киши, қишлоқда 117,4 минг киши истиқомат қилади.

Туман маркази Уйчи шаҳарчаси бўлиб, Наманган – Учқўрғон автомагистрал йўлининг 13 километрида жойлашган, унда 22,1 минг киши истиқомат қилади.

Туманда 20 дан ортиқ миллат вакиллари яшайди. Аҳолининг умумий миқдорида ўзбекларнинг салмоғи 98,9 фоиз, тожиклар 0,07 фоиз, қирғизлар 0,8 фоиз, қолган 0,3 фоизини бошқа миллатлар ташкил этади.

Аҳолининг зичлиги 1 кв. километрга 684 киши тўғри келади.

Туманда 13 та шаҳарча, 8 та қишлоқ, 62 та маҳалла фуқаролар йиғини мавжуд.

Уйчи тумани асосан суғориладиган деҳқончилик регионидир. қулай иқлим иқтисодийнинг аграр тармоғи, соғломлаштириш муассасаларини ҳамда саёҳатчиликни ривожлантиришга кенг имкониятларни яратади. Экологик жиҳатдан сифатли қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш ва қайта ишлаш саноатини ривожлантириш имкони мавжуд.

Туманнинг ривожланиш ва тараққиёт тарихи унинг бунёдкор халқи меҳнатлари меvasидир, Уйчиликлар вилоят, республика доирасида ҳам фидойиликлари билан эътироф этилган. Туман вакиллари катта Фарғона канали қурилиши, Марказий Фарғона, Мирзачўл ва қарши даштларини боғу бўстонларга айлантиришда фаол иштирок этганлар. У ерларда деҳқончилик маданиятининг юксалишида Уйчи аҳлининг муносиб ҳиссаси бор.

Уйчилик йигитлар иккинчи жаҳон урушида ҳам мардлик ва жасорат намуналарини кўрсатганлар. Урушга тумандан 7540 киши сафарбар этилиб, 2136 нафари она юртига қайтиб келмади. Гвардиячи майор, салкам қаҳрамон Акрамжон Зокиров, гвардия капитани Мамасоли Жабборов, Саида Султонова, М.Яфаева, Солижон Назаров сингари ҳамюртларимиз урушда уйчиликларга хос жасорат ва матонат кўрсатганлар.

Туман аҳли Уйчини шон-шарафларга буркаган вакиллари билан ҳақли равишда фахрланади. Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгаши Президиуми раиси даражасигача бўлган йўлни босиб ўтган оддий деҳқон фарзанди Абдували Мўминов. Республика партия Марказий қўмитасининг котибаси, кўп йиллар Республика Олий суди раиси вазифасида самарали меҳнат қилган Халимахон Муҳиддинова ана шулар жумласидандир. Улар сафига турли юқори лавозимларда ишлаган Турсунбой Рўзиев, Неъматилла Ҳамидов,

Абдужалил Отабоев, Собиржон қорабоев, Нажмиддин Насриддинов, ёзувчи ва публицист Турғун Пўлатларни ҳам қўшиш мумкин.

Туман пахтачилигининг ривожланиш тарихи меҳнат қаҳрамонлари Абдулла Баҳромов, Вали Ҳайдаров, Шарофат Дадабоева, шунингдек, Абдусамад Йўлдошев, Роҳатхон кодирова, Шахзод Хўжамбердиев, Дадабой Иброҳимов, Шарофиддин каланадаров, Турдикул Нурбоев, Ҳожидеда Отабоев, Мўйдинбой Азизов, Маматхон Мирзабоев, Раҳмонберди Раҳимов, И.В.Чекасин, Ортиқбой қўчқоров, Абдуфаттоҳ Шерматов, Абдуфаттоҳ Эгамбердиев, Набижон Абдуллаев каби юзлаб фидойи инсонларнинг тарихий меҳнатлари билан чамбарчас боғлиқ.

Бугун ҳам Уйчи юқоридаги улуғ кишиларнинг нурли анъаналарини давом эттиришяпти. «Меҳнат шухрати» ордени соҳиблари Мамасодиқ Имомов, Рислиқхон Охунжонова, илғор фермер Маҳмуджон Юнусов, Аҳмаджон Улуғбоев, Ўзбекистон халқ артисти Зулайхо Бойхонова, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси қонунчилик палатаси депутатлари Зиёвиддин Мансуров, Равшанжон Асқаров, Сенатор Насриддин Садриддинов, ёзувчи-публицист Дадахон Нурий кабилар уларнинг фидойи издошларидир.

➤ ИЖТИМОЙ СОҲА

Туманда доимий аҳоли сони 2015 йил 1 январ ҳолатига 211,9 минг кишини ташкил этди ёки йил бошига нисбатан 2,3 фоизга ўсди.

Ҳукуматимиз томонидан аҳолини ижтимоий ҳимоялашга қаратилган тадбирларнинг асосий вазифалардан бири бу меҳнатга лаёқатли ёшдаги аҳолини иш жойлари билан таъминлашдир.

Туманда 75,8 минг нафар иқтисодий фаол аҳоли мавжуд бўлиб, шундан 71,3 минг нафари меҳнатда банд, 4,2 минг нафари доимий иш билан банд бўлмаганларни, шундан 203 нафари ишсизлик мақомини олиб бандликка кўмаклашиш маркази ҳисобида турганларни ташкил этади.

2014 йил давомида бандликка кўмаклашиш марказларига жами 1897 нафар фуқаро иш сўраб мурожаат этган бўлиб, шундан 1842 нафари иқтисодиётнинг турли тармоқларида иш билан таъминланди.

«Бандлик» Дастури ва инқирозга қарши қабул қилинган қарорлар доирасида 5138 та янги иш ўрни (режа 5128 та) яратилди.

Жумладан, кичик бизнес ва тадбиркорликни ривожлантириш ҳисобига 2325 та, уй меҳнатини ташкил қилиш ҳисобига 2181 та, реконструкция қилиш ва фаолиятини кенгайтириш ҳисобига 152 та ижтимоий ва бозор инфратузилмасини ривожлантириш ҳисобига 228 та янги иш ўринлари яратилди.

Касаначилик асосида иш ўринлари яратиш топшириғи тумандаги корхоналарда ортиғи билан бажарилди.

Халқ таълими, соғлиқни сақлаш ва маданият соҳаларини ривожлантиришда ҳам сезиларли ўзгаришлар амалга оширилди.

Ҳозирги кунда туманда 48 та умумтаълим мактаби, 40 та мактабгача таълим муассасаси, 8 та касб-ҳунар коллежи фаолият кўрсатмоқда.

Туманда жисмоний тарбия ва спорт соҳасини ривожлантиришга катта эътибор қаратилмоқда. Жисмоний тарбия ва спорт билан шуғулланувчилар учун туманда 1 та ўйингоҳ, 63 та спорт зали ва бир қатор бошқа спорт иншоотлари фаолият кўрсатмоқда.

Туманда кейинги йилларда спортнинг футбол, бокс, теннис, каратэ, кураш, бадий гимнастика ҳамда оғир атлетика каби турлари кенг оммалашмоқда.

Тиббиёт ходимлари иш ҳақларини ҳисоблашда уларнинг тоифалари, зарарли ишлар учун қўшимча тўловлар ва иш стажларига тўловларни ҳисобга олган ҳолда тўлиқ тарификациядан ўтказилди.

Туманда соғлиқни сақлаш объектларини қуриш, реконструкция қилиш ва мукамал таъмирлаш ишлари амалга оширилди.

Шунингдек, туман бўйича 3,7 км газ тармоғи ва 23,8 км тоза ичимлик сув қувурлари тортилди.

Кириш

Мулло Йўлдош Хилватий ҳазратларининг номи аҳли юртимиз, хусусан адабиётшунос мутахассислар, уламолар, ҳамда эътиқоди бутун ҳамюртдошларимиз орасида эҳтиром ила тилга олинади. Яхши кунлар келишидан умиди кесилмаган халқимиз шоир ёқиб кетган бир равшан чироқни етмиш йил давом этган даҳрий замон қуюнларига олдирмай асраб келган, минг хавотир билан бўлса-да, тузилган маҳфилларни, маросимларни мазкур зиё манбаи қуввати билан мунаввар қилган эди. Сўз ҳурматли домланинг ҳақ ғуломи бўлган қаламига мансуб "Мавлуди Шариф" манзумаси ҳақида бормоқда.

Гап шундаки, ушбу асар ўз муаллифига у ҳаётлиги чоғидаёқ жуда катта обрў-ҳурмат, шуҳрат келтирган, бошқа азиз китоблар қатори эъзозланиб, қўлдан қўлга, авлоддан авлодга ўтиб келган, мавлуд маросимларида, айниқса отин ойилар иштирокида ўтадиган маҳфилларда ўқиб юрилган эди. Шундай таомил ўрнаб қолган: эркаклар қатнашадиган мавлуд маросимларида қорилар ушбу кунгача кўпроқ Саййид Жаъфар Барзанжий томонидан араб тилида битилган "Мавлуди Набий" асарларини ўқийдилар, муталаа вақтида Хилватий эшоннинг манзумасидан олинган парчалардан фойдаланадилар. Отин ойилар эса шундай давраларда фақат Хилватийнинг асарини ўқиб келганлар.

Демак, "Мавлуди Шариф" ўқилган мажлисларда домланинг номлари албатта эсланган, пок руҳларига дуои фотиҳа бағишланган. Юртимизнинг турли вилоятларида яшаган тақвоси мустаҳкам инсонлар ўз фарзандларига таълим берар эканлар, Наманган шаҳри яқинидаги Жийдакапа қишлоғида Мулло Йўлдош Хилватийдек аллома ва шоир яшаб ўтгани, унинг фазилат ва кароматлари ҳақида ҳам гапирганлар. Расули Акрам (с.а.в.) нинг валодатларига бағишланган бу асар шу зотнинг ижоди самараси эканлигини алоҳида таъкидлаганлар, унга бўлган ихлос-эҳтиромларини, агар мазкур ўлмиш манзума бу уйда бор эса – уни ҳам авлодларига мерос сифатида қолдирганлар.

Шунингдек, Хилватий шеърларидан намуналар собиқ иттифоқ даврида ва бу иттифоқ сочилиб кетгандан кейин ҳам вақтли матбуот нашрларида, жуда оз миқдорда бўлса ҳам, эълон қилинган эди. Қўйингким, шоирнинг сиймоси ҳақидаги муайян тасаввур, тушунча бор эди, йўқолган эмасди, мисоли унинг овози олисдан келган

найининг товушидай қайда бўлмайлик бизга етиб турмиш эди. Бироқ, унинг бой, ранг-баранг, бебаҳо меросидан тўлароқ баҳраманд бўлиш муҳтарам устозларимиз Исматуллоҳ Абдуллоҳ, Абдуллоҳ Йўлдош ҳамда Ҳошимхўжа Йўлдошхўжаевларнинг кўп йиллик меҳнатлари, жон куйдириб қилган ҳаракатлари натижаси ўлароқ 2001 йили нашр этилган "Девон" кўлимизга тегкандан кейин насиб этди.

Девонни ўқишга муваффақ бўлган мухлислар Мулло Йўлдош Хилватий қиёфасида мумтоз адабиётимизнинг ҳар қанча севиб мутолаа қилинса, ўрганилса, эъзозланса арзийдиган – истеъдоди ёрқин, қалами равон, маҳорати етук, фикри куюк, оқилу огоҳ вакилини кашф этдилар.

Шундай шоиримиз бор эканлигидан, уни кеч бўлса-да, топиб олганимиздан, ўз суҳбатлари билан фикримизга теранлик ва кенглик, руҳимизга куч-қувват, кўнглимизга сафо бахш этадиган яна бир нажиб зотнинг бадаргадан қайтганидан сурур ва гурур туйдиқ. Улкан истеъдод ва баланд маҳорат билан битилган, ҳақ муҳаббати билан музайян назм дурдоналаридан шунча вақт бебаҳра яшаганимиздан таассуф чекдик. Ўз сиёсий иддаолари, муддаолари йўлида ҳақиқатни қонундан ташқари деб эълон қилган, халқдан йироқ тутган бадбахт тузумга яна бир бор лаънатлар айтдик.

Бироқ, мазкур девон уни тайёрлаган ҳурматли инсонларнинг имконлари етган миқдорда – бор-йўғи 300 нусхагина чоп этилган холос. Шунинг учун айтиш мумкинки, Хилватий домланинг ҳаёти ва ижодини ўрганиш, тадқиқотлар ўтказиш, унинг асарлари билан халқимизни кенгроқ таништиришдек муҳим ва зарур ишлар энди-энди бошланаётир.

Кейинги йиллар мобайнида шоирнинг эвараси, Наманган давлат дорилфунуни муалимаси Озодахон Болтабоева томонидан шоирнинг "Сайри жибор" (2009, 2012 йиллар), "Чароғи мактаб" (2014) асарлари нашрга тайёрланиб, мухлисларга армуғон этилди. Мумтоз адабиётимизнинг зукко тадқиқотчиси, устоз Сайфиддин Сайфуллоҳ ҳар иккала китобни чоп этишда ҳам бош-қош бўлдилар. Масъул муҳаррир сифатида иштирок этиш баробарида Хилватий домланинг форс тилида битилган "Қасидан илм" манзумасининг ўзбекча насрий баёнини тайёрлаб бердилар ва ушбу асар ҳам "Сайри жибор" китобига киритилди.

Ҳар икки олимнинг ҳам ҳимматларига офарин, ҳаракатларига

барака тилаймиз.

Қўлингиздаги китобни ҳам Мулло Йўлдош Хилватий руҳлари олдидаги қарзимизни узиш, у кишини халқимизга кенгроқ маъруф этиш йўлидаги уринишларнинг яна бир камтарин натижаси сифатида қабул қилгайсиз.

Мулло Йўлдош Хилватий 1858 йил Наманган шаҳридан унча узоқ бўлмаган, маъмурий бўлиниш жиҳатидан Уйчи туманига қарашли Жийдакапа қишлоғида таваллуд топганлар ва бу фоний дунёда ҳақ ато этган олтмиш уч йиллик умр йўлини ўта мураккаб бир замоннинг барча алғов-далғовларига қарамай, порсолик, соҳибдиллик, саховатпешалик, маърифатпарварлик билан босиб ўтиб, 1921 йилда фано уйидан бақо манзилига кўчиб ўтганлар.

Шоир ва драматург Абдулла Жаббор томонидан тайёрланган "Наманган вилояти" китобида шундай ёзилган: "Жийдакапа кўҳна қишлоқдир. Тарихий манбаларда унинг XII асрдаёқ мавжуд бўлганлиги ҳақида маълумотлар бор. Кексаларнинг айтишларича, бугунги қишлоқ ўрнида қадимда кўплаб ёввойи жийда дарахтлари зич ўсган, табиий капалар ҳосил бўлган. Наманган шаҳридан Андижон, Марғилон, Ўш томонга кетаётган йўловчилар: "Жийда капаларда тўхтаб дам олайлик" деган гапни кўп такрорлаганлар. Атаманинг келиб чиқиши шундан."

Бу ўринда қишлоқнинг Норин дарёсининг кўзга яқин, кўркабой, хушманзара соҳилида жойлашганлиги муҳим. Йўловчилар жийда капаларда дам олишга тўхташни ихтиёр этганларида, ёки яқин-йироқдаги шаҳар, қишлоқ, кентлардан имкони бор кишилар ов қилишни ўйлаб келганларида бу жойларнинг ана шу латиף хусусиятларини ҳам назарда тутганлар.

Битта чўпдан боғ, битта дондан хирмон яратишга қодир, товонида қулдирғичи бор халқ бора-бора сувга яқин бу ерларни ўзлаштиришга жазм этган, яна ўша жийдалардан қапа тикиб, дехқончилик қилган, боғлар тузган бўлса ажаб эмас. Сўнгра эса кўзга кўриниб қолган боғлар, бирни берсанг юз қилиб қайтараётган далалар яқинида бирин-иккин том пайдо бўлади. Одамлар бўлик, унумдор ерларда битган экинлари, бўй чўзган дарахтлари яқинига келиб яшай бошлайдилар. Қишлоққа ана шу тариқа асос солинади, "Жийдакапа" атамаси эса янги пайдо бўлган манзилгоҳнинг номи бўлиб қолиб кетади.

Бошқа бир фараз ҳам бор. Жийдакападан бир қадам нарида жойлашган Аҳси қишлоғи борасида юқорида мурожаат қилганимиз

"Наманган вилояти" маълумотномасида шундай ёзилган :

"Ривоятларга қараганда, 1620 йилда Ахсикентда юз берган даҳшатли зилзиладан кейин харобага айланган шаҳар аҳолиси турли томонларга, шу жумладан, яшаш учун қулай бўлган дарё қирғоқлари бўйлаб кун чиқар томонга йўл олганлар ва мана шу қишлоқ ўрнини маъқул топиб манзил қурганлар, янги қишлоқнинг номи "Кичик Ахси" деб аталган. Ҳозир бу ерда яшайётганлар қадим Ахсикент шаҳрида яшаган халқнинг авлодларидир".

Бу мавзуда ҳам қишлоқ зиёлилари билан фикр алмашиқ ва улар, Умаршайх мирзо давлатининг пойтахти бўлган шаҳар аҳолисининг ҳаммаси ҳам зилзиладан кейин қўшни Ахси қишлоғи ҳудудидаги келиб ўрнашмаганлар, дарёнинг икки қирғоғидаги бошқа манзилгоҳларга, жумладан, у пайтга келиб яшаш учун анча қулай ҳолатга келиб қолган Жийдакападан ҳам макон топганлар, деган мулоҳазани билдиришди.

Бу ҳам эътибор шоистаси бўлган фикр.

Демак, Жийдакапа номи билан шаклланиб улгурган қишлоқ XVII асрга келиб Ахсикентдан жонини олиб чиқиб кетганлар ҳисобига муайян миқдорда кўпайган ва жийдакапаликларнинг аجدодлари орасида ана шу шаҳар аҳолиси вакиллари ҳам йўқ эмас. Бошқа бир муҳим фарз Жийдакапага йўлдош, ини-оға қишлоқ – Даҳякота билан боғлиқ. Маҳаллий зиёлилар, тарихчи мутахассислар ўз бобокалонларининг аввал мана шу – кўп қадим манзилда яшаганлари, кейин-кейин Жийдакапа ҳудудини ўзлаштирганларини айтадилар.

Авлиё Даҳяк ота зиёратгоҳи жойлашган бу манзилдан топилган шаҳарчининг, хусусан, муолажа мақсадларида фойдаланилган ҳаммомнинг қолдиқларини текшириб кўрган Самарқанд Археология институти вакили, тарих фанлари доктори Абдулҳамид Анорбоев топилмаларнинг XI асрга тааллуқли экани ҳақда ҳулоса берган эди. Авлиё отанинг ўзлари ҳақида эса халқ орасида бир-биридан ғаройиб ҳикоятлар юради, уларнинг ҳаммаси ҳам бу азизнинг дарҳақиқат соҳибқаромат, ҳожатмандларнинг ҳожатини чиқарадиган, орзумандларнинг муродида етказадиган табаррук зот бўлганларини тасдиқлайди.

Хилватий домла яшаган даврларга келиб, Жийдакапа ўзининг бир неча масжиди, шинам гузари, турли дўконлар, обжувоз, тегирмон, мойжувоз, қозиси, аълами, уламолари, бой-бадавлат кишилари бўлган, захматқаш, камтарин ва тақводор инсонлар

умргузаронлик қиладиган йириккина қишлоқ мақомини топган эди. Устоз Абдуллоҳ Йўлдош шоирнинг девонига илова тарзда шундай маълумотларни киритганлар: "Жийдакапа марказида катта гузар мавжуд бўлиб, унда қатор-қатор расталар, дўконлар жойлашган, новвойлар, базозлар, қандолатфурушлар, қассоблар қўллари -қўлларига тегмай савдо қилар эканлар. Чойхоналар одам билан гавжум, турли хил ширин таомлар – манти, сомса, шўрва, палов, лағмон деганларингиз хўрандаларга махтал. Арафа, ҳайит намози кунлари одам кўп йиғилгани сабаби, гузар сайилгоҳга айланиб кетар, дорвозлар, масхаравозлар, муаллақчилар, курашчи полвонлар, гўянда, ҳофиз, созандалар иштироки билан обод томошалар бўлар экан."

Мулла Йўлдош Хилватий юртимизнинг ана шундай ҳам ҳақ назари тушган табаррук, ҳам кўзга яқин ҳуснобод манзилларидан бирида туғилиб, вояга етдилар.

Бўлғуси шоир ҳақ ато этган туғма истеъдод, насл суриб келган фатонат, чиройли ахлоқу одоб, ички маданият соҳиби эди. Ушбу фазилятларнинг такомил топиб, рисоладаги макомга етишида унинг айнан мана шундай манзилда дунёга келиб, яхши одамлар ичида ўсгани, замонасининг энг таниқли, фарзона устозларидан таълим олгани ҳам албатта муҳим аҳамиятга эга бўлди.

Дарёга яқин хушманзара, кўрганнинг баҳру дили очиладиган ерларга жойлашган эди унинг қишлоғи. Улғайар экан, ёш Йўлдошвой қаромат соҳиби, валий зот Даҳяк отанинг бу қишлоқ хавосидан келб турадиган нафасини, юрак уриши, камол тилаб қилган дуоларини қалбдан ҳис этмай қолмади.

Одамлари бир бошқача эди бу қишлоқнинг. Очиқкўнгил, очик чехралик, хуштакаллум, сертакаллуф. Ҳунарининг сеҳри, пешонасининг тери билан ризқу рўз топадиган- захматқаш, камтарин, сабрли. Таквosi, эътиқоди таҳсинга лойиқ. Тоза ниҳол ўзи учун айна мос боғ ичида бунёдга келди, тарбия топди ва элу юртига жуда-жуда зарур бўлган, куч-қувват, ишонч бахш этадиган ширин самарали дарахт бўлиб камолга етди.

Мана, Жийдакапа ҳақидаги муктасар таъриф:

Кафаким, тобеъи Намонгондур,
Хушхавоу турфа гулистондур.
Ери бирла суви зарафшондур,
Тагида баҳри гавҳарашондур

Obodonlashtirish va ko‘kalamzorlashtirish

BO‘LIMI

Turar joy tuzilmasini landshaftini tashkil etish

Turar joy tuzilmasini landshaft tashkil etilishi qo'shnichilik munosabatlari, dam olish, jamoatchilik bo'sh vaqti va turli ierarxik darajadagi hududlarda dam olishni piyodalar uchun imkoni borligining psixologik qulayligini hisobga olib rejalashtiriladi. Masalan, shaxsiy dam olish kichik bog' hududida kichik hovlilarda, ochiq xonadon ayvonchalarida va birlamchi uy oldi maydonlarining umumiy hovlilarida tashkil etiladi (odatda bu yerda oila a'zolari va kichik yoshdagi bolalar kattalarning nazorati ostida dam oladi;

kichik maktab yoshidagi bolalarning va qariyalarning dam olishi uy oldidagi yarim jamoatchilik maydonlarida tashkil etiladi; o'smirlar va kattalarning dam olishi mikrorayonning jamoatchilik maydonida tashkil etiladi. Yoshlar dam olish va bo'sh vaqtini turar joydan tashqarida (shahar yoki tuman rekreatsiyalarida) o'tkazishni afzal ko'radi.

- Landshaft–rekreasion fazolarning barcha sanab o'tilgan elementlari turar joy qurilishi landshaft muhiti yaxlitligini shakllantirishda, dam olish, muloqot qilish va bo'sh vaqtni o'tkazish muhitning psixologik va fiziologik qulayligini ta'minlashda o'zaro bog'lovchi ahamiyatga ega bo'ladi. Muhitning qulay mikroiklimiy, sanitariya-gigienik va estetik tavsiyalarini yaratish muhim ahamiyatga ega. Bunda landshaftni tashkil etishda o'simliklarni to'g'ri tashkil etish yetakchi ahamiyatga ega bo'ladi.

- Aholining turli guruhlarining dam olishini ta'minlash uchun kichik yoshdagi bolalarning (0-4 yosh), maktabgacha yoshdagi bolalarning (5-7), kichik yoshdagi o'quvchilar (8-10 yosh), o'rta yoshdagi o'quvchilar (11-14 yosh), o'qiyotgan yoshlar (15-22 yosh), ishlayotgan yoshlar (23-35 yosh), mehnat qilish qobiliyatiga ega aholi (36-60 yosh) va nafaqaxo'rlar (60 va undan ortiq yosh) dam olishi hududlarini funksional zonalarga ajratishni ko'zda tutish zarur.

- Aholining har bir guruhi o'z vaqt byudjetiga ega turar joy tuzilmasi hududida dam olishning tarkibi va mazmuniga o'zining o'ziga xos talablarini qo'yadi:

- Taxminan 70% maktabgacha yoshdagi bolalar yakshanbadan boshqa kunlar maktab muassasalarida bo'lishadi. Maktabgacha yoshdagi bolalar nisbatan ham harakatchan bo'lishadi va odatda uyga kirish joylari yaqinida sayr qilib yurishadi. Ko'pincha ularni oiladagi katta yoshdagi kishilar kuzatib yurishadi, bu kattalar uchun o'yin maydonlarida yoki ular yonida dam olish joylari tashkil etiladi. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun o'yin maydonlari kichik shakllar

to'plami bilan jihozlanishi kerak, bunday yoshdagilar uchun qum chuqurlari, past arg'imchoqlar, sirpanib tushuvchi balandliklar va boshqalar o'ziga xosdir.

- Kichik va o'rta yoshdagi maktab o'quvchilari kunning ikkinchi yoki kechki yarmini mikrorayonning o'yin maydonchalarida o'tkazishadi. Ular maktabgacha yoshdagi bolalarga nisbatan ancha harakatchan va mustaqil bo'lishadi, ularning o'yin maydonchalari kichik shakllarning ancha keng to'plamiga ega bo'lishi va iloji boricha turar joy binolaridan ko'kalamzor bilan, maktabgacha yoshdagi va kattalar dam oladigan maydonchalar bilan ajratilishi kerak.

- O'rta va katta yoshdagi maktab o'quvchilari kunning ko'p qismini maktabda o'tkazishadi va vazifalarini bajarish uchun ko'p vaqt sarflashadi. Bu guruhdagi bolalar uchun hududning boshqa komponentlaridan ajratilgan asosan sport maydonlari barpo etilishi kerak.

- Kattalar va yoshlar ish kunlarini o'rtacha 10-11 soat turar joylaridan tashqarida o'tkazishadi (ish, o'qish, madaniy-maishiy va tomoshabop joylarga, stadionlar va shahar parklariga borish). Aholining bu guruhi mikrorayon hududidan eng kam foydalanadi.

- Pensionerlar vaqtining ko'p qismini uy yaqinida o'tkazishadi. Ularning taxminan 20% maktabgacha yoshdagi bolalar bilan, 60% i esa bolalarsiz dam olishadi. Ular uchun uy yaqinida maydonchalar quriladi.

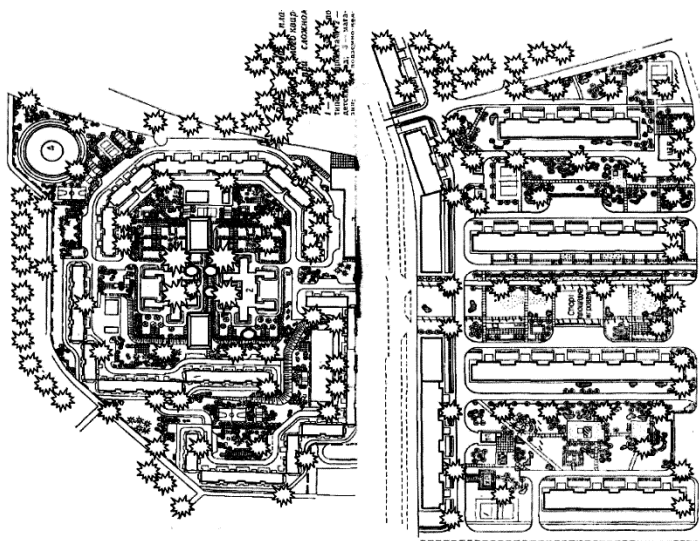
- Turar joylar qurilishida har xil kompozitsion-fazoviy qurilmalar qo'llanilishi mumkin. Shuningdek turar joy guruhlari, masalan, perimetral va chiziqli kompozitsion-fazoviy qurilmalar quriladigan va aloxida turgan uy-joy oldidagi hududlarning landshaftini tashkil etishi 3-4-chi rasmlarda ko'rsatilgan. Turar joylar maydonchalarining normasi pastdagi jadvalda berilgan.

- **Turar joy hududlariga har xil maqsadga yo'naltirilgan maydonchalar joylashtirish.**

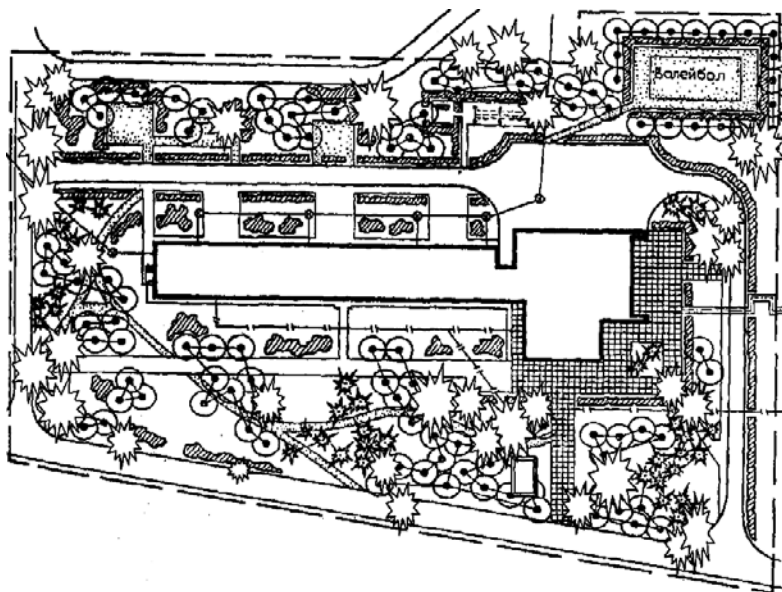
№ п/п	Maydonchalar turlari	Normativlar
	Bolalar maydonchalari	0,55 - 0,7 м ² /к.
1	Kichik yoshdagi o`quvchilar uchun	0,2 м ² /к.
2	Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun	0,35-0,5 м ² /к.
3	Sport maydonchalari	1.00 м ² /к.
4	Dam olish maydonlari	0,2 м ² /к.

5	Xo`jalik maydonlari	1.00 m ² /к.
6	Yo`laklar	10 %
7	Ko`kalamzorlashtirilgan maydonlar	30 %

Loyihalash tajribasi shuni ko'rsatadiki, turar joy hududlarida 1m²/ kishi hisobida sport maydonchalari joylashtirish mumkin emas. Faqatgina 0,7m²/ kishi hisobida joylashtirish mumkin. Qolgan maydonchalar yoki ularning katta qismini bevosita turar joy qurilishi hududidan tashqarida joylashtirish mumkin.

14-rasm. Turar joy guruhlari hududlarini landshaftini tashkil etishga misol:

15-rasm.

Alohida turgan uy oldi hududi landshaftini tashkil etishga misol:

- Mikrorayon ko'pqavatli uylar oldidagi hududlarni landshaft kompozitsiyalarini tashkil etishga misollar

Maktabning sportga tegishli o'zagini sport bilan ta'minlash hisobiga kiritilmaydi. U yerdan o'quv mashg'ulotlari uchun yilda faqat 4 oy (aprel-may, sentyabr-oktyabr) atrofida foydalanilishi mumkin, qolgan vaqtda esa aholining bolalar guruhi foydalanishi mumkin.

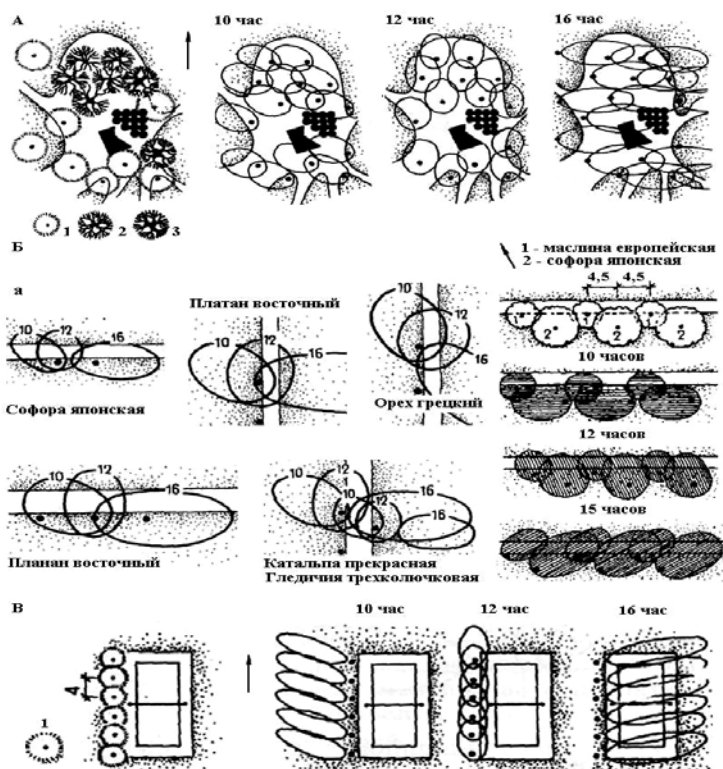
Shuning uchun turar joy hududini sport bilan ta'minlash hisobiga ularni ham qo'shib umumiy maydonlar sonini kamaytirish mumkin. Bu yechim hududini ko'proq samarali foydalanish imkonini beradi.

- Turar joy hovlilari hududida aholi dam olishi uchun mo'ljallangan maydonchalardan tashqari har xil maqsadlarga yo'naltirilgan xo'jalik maydonchalarini ham loyihalash kerak. (Kirlarni quritish uchun, gilam qoqish uchun, axlat yig'ish qurilmalari uchun). Axlat yig'ish maydonchalari uylarda axlat quvurlari bo'lgan taqdirda ham loyihalanadi. Bunday hollarda ular kvartal ichidagi yo'l va yo'laklardan yig'iladigan yirik axlat yig'ish vazifasini o'taydi.

- Turar joy qurilishida madaniy-maishiy va savdo muassasalari, maktablar, bog'chalar va bekatlarga eng qisqa va qulay yetishni ta'minlovchi yo'l-transport tarmog'i ham o'rin egallashi lozim.

- Turar joy tashqi muhitining mikroiklimiy qulayligining asosiy sharti hududning soya tushish va havo almashishi tartibini hisobga olgan eng optimal landshaft elementlarini fazoviy tashkil etish hisoblanadi. Bu borada mahalliy iqlim sharoitida ochiq va soya muhitlarning to'g'ri nisbati hisobga olinishi lozim (daraxtlar va soyabonlar, pergolalar va boshqalar bilan). Turar joy hududlarini landshaft tashkil etishda ko'kalamzorlashtirish prinsiplarini bilish shart. Shuning uchun daraxtlarning soyalantirish rejimini va landshaft elementlarini joylashtirilishini olish kerak (5-chi rasm).

- Yashash hududlariga yashil o'simliklarni shunday joylashtirish kerakki, ko'kalamzor hududlarda havo almashish imkoniyati bo'lsin. Havo aylanishiga to'sqinlik qiluvchi baland yashil ekinlar bilan o'ralgan o'tloqlar, maysazorlar, xiyobonlar yaratishda teskari natija hosil bo'lishi mumkin, ya'ni ko'kalamzorlashtirilgan hududlarda harorat yuqori bo'ladi.

16-rasm.

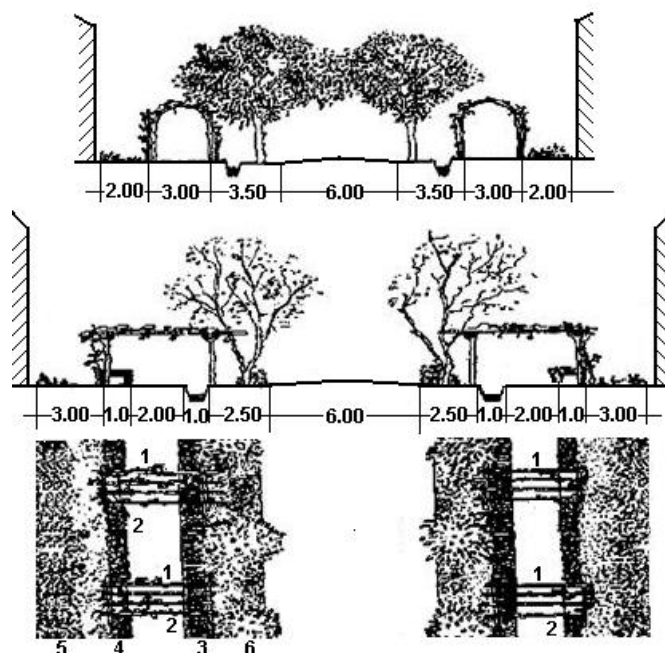
Turar joy hududlarini daraxtlar bilan soylashtirish soatlarini landshaft tashkil etishda inobatga olish:

A - maydonchalar, B – yo'лакchalar, V - sport maydonlari.

Turar joy hududlarini shahar ichki yo'larini ko'kalamzorlashtirish va katta ko'chalardan quyuq daraxtlar va butalar ekib ajratish lozim 6, 7-chi rasm).

Axlat yig'iladigan xo'jalik maydonchalari o'rab turgan hududdan ajratilishi va butun kun davomida qalin daraxt va butalar ekish bilan soya etilishi lozim. Choyshab qurtilishiga mo'ljallangan ho'jalik maydonlariga shunday joy tanlash kerakki, butun kun davomida quyosh tushishi va yaxshi havo aylanishi lozim.

Bolalar, sport maydonchalari va dam olish maydonchalari atrof hududdan ularda havo yaxshi aylanishini hisobga olgan holda ajratiladi. Shuning uchun bu maydonchalar atrofiga panjarasimon butalar va daraxtlar ekiladi.

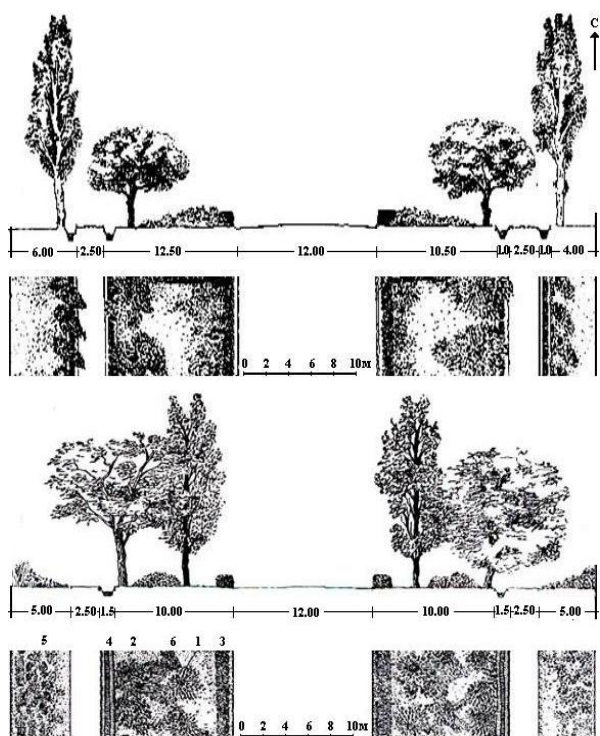

17-rasm. Turar joy hududlarini daraxtlar bilan soyalashtirish soatlarini landshaft tashkil etishda inobatga olish:

A - maydonchalar, B – yo'lakchalar, V - sport maydonlari.

Turar joy hududlarini shahar ichki yo'larini ko'kalamzorlashtirish va katta ko'chalardan quyuq daraxtlar va butalar ekib ajratish lozim (6, 7-chi rasm). Axlat yig'iladigan xo'jalik maydonchalari o'rab turgan hududdan ajratilishi va butun kun davomida qalin daraxt va butalar ekish bilan soya etilishi lozim. Choyshab qurilishiga mo'ljallangan xo'jalik maydonlariga shunday joy tanlash kerakki, butun kun davomida quyosh tushishi va yaxshi havo aylanishi lozim.

- Bolalar, sport maydonchalari va dam olish maydonchalari atrof hududdan ularda havo yaxshi aylanishini hisobga olgan holda ajratiladi. Shuning uchun bu maydonchalar atrofiga panjarasimon butalar va daraxtlar ekiladi.

18-rasm. Turar joy hududlarini daraxtlar va butalar bilan ko'kalamzorlashtirish misollari

- Kichik yoshdagi maktab o'quvchilari maydonchalarida bolalar cho'milish basseynlari,
- Bolalar maydonlari hisobiga kirmaydigan maydonlar joylashtirish mumkin. Ba'zi hollarda maktabgacha va kichik yoshdagi, ya'ni 9-13 yoshgacha maktab o'quvchilari uchun umumiy kompleks maydonchalar qo'llash mumkin. Bunday maydonchalar o'lchamlari 350-400 m bo'ladi (jadvallar).

- Bolalar kompleks maydonchalarini o'lchamlari

Bolalarning yoshga ko'ra guruhi	Ming kishiga maydonlar soni	Maydonlar o'lchami, m
Bog'cha va maktabgacha yoshdagi (7 yoshgacha)	2	150-200
Kichik maktab yoshidagi (7 dan 13 yoshgacha)	3	200-250

Kichik yoshdagi maktab o'quvchilari va bog'cha yoshidagi bolalar maydonlarini birlashtirish tavsiya etilmaydi. Bog'cha yoshidagi bolalar maydonchasini kattalar dam olish maydoni bilan birlashtirish mumkin.

Doim qo'llaniladigan kichik shakllardan tashqari har xil yog'och va betondan tayyorlangan original qurilmalar qo'llanilishi mumkin.

Sport maydonchalari turlari

Sport maydonchalari turlari	Maydonlar o'lchamlari		1000 kishilik turar joy guruhlar uchun maydonlar soni		
	умумий	ўйин майдони	0,5 - 6,5	3, 5 - 5,5	1,5 - 3,5
Basketbol	30x80	26x14	2-3	-	-
Voleybol	25x14	9x18	3-4	2-3	2-4
Tennis	40x20	24x11	1 -2	1	-
Stol o`vinlari	4,5x8	-	3	2	2
Gimnastika o`yinlari uchun	600m ²	-	1	1	-

1,5-2,5 ming kishilik alohida turar uylar guruhlarida 22x25 m o'lchamli kompleks sport maydonlari loyihalanishi mumkin. Bularga maktab sport maydonlari kirmaydi. Sport maydonlari bino oynalariga 25 m dan yaqin bo'lmasligi kerak. Yoshi katta aholi uchun maydonlar o'lchamlari belgilanmaydi. Bir maydonchani eng qulay o'lchamlari 25-75 m². Ba'zi hollarda 150 m.gacha ruxsat etiladi.

- Yo'l va yo'lak tarmog'i hovli yo'laklariga qo'shimcha sifatida xizmat qilishi lozim. Ularga ham yo'l-transport tarmoqlariga qo'yiladigan talablar tegishlidir. Turar joy guruhlar hududida harakat maqsadi va intensivligidan kelib chiqqan holda piyodalar yo'lagi eni quyidagi ma'lumotlarga asoslanib belgilanadi.

- Turar joy hududlarida yashil o'simliklarni hududning havo almashinini hisobga olib joylashtirish lozim. Baland yashil ekinlar bilan o'ralgan o'tloq, maysazor, xiyobonlarda havo harakati sekin bo'ladi. Bu havo haroratining ko'tarilishiga olib keladi. Turar uylar hududlarini shahar ichki yo'l va ko'chalaridan quyuq daraxt va butalar ekish orqali ajratish lozim.

Turar joy piyodalar yo'laklarining eni

Yil davomida foydalaniladigan transit yo'llar	3 m
Tranzit va mavsumiy yo'laklar	2,25-1,5m
Yil davomida va mavsumiy qo'llaniladigan yo'laklar	0,5- 0,75m

Bolalar bog'chalarining landshaftini tashkil etish

• Bolalar bog'i hududida quyidagi zonalar joylashtiriladi: bolalar bog'i, o'yin maydonchalari mavjud bo'lgan yozgi ayvon, yashil ekinalr, xo'jalik hududi, yo'llar, yo'laklar.

• Ikki guruhga mo'ljallangan ayvonli maydonchalar bolalarning asosiy vaqtini o'tkazadigan, shuningdek ularning organizmini toblash va dam olishini tashkil etish uchun mo'ljallangan. Maydonchani shunday loyihalash kerakki, tarbiyachilar har qanday vaqtda bolalar nima bilan shug'ullanayotganini ko'rib turishi lozim. Har xil guruhdagi bolalarning o'zaro aloqasiga yo'l qo'ymaslik uchun har bir maydonchani boshqalaridan yashil ekinlar bilan ajratiladi.

Guruh maydonchalar hududini quyidagi zonalarga ajratish:

Zona	Bolalar yoshiga qarab zona o'lchamlari	
	3 ёшгача	3 dan 7 yoshgacha
Soyabon	32	32
Jismoniy tarbiya uskunalari	20	50
Guruh o'yinlari	50	55
Qum maydonchasi	15	15
Tinch dam olish	33	28

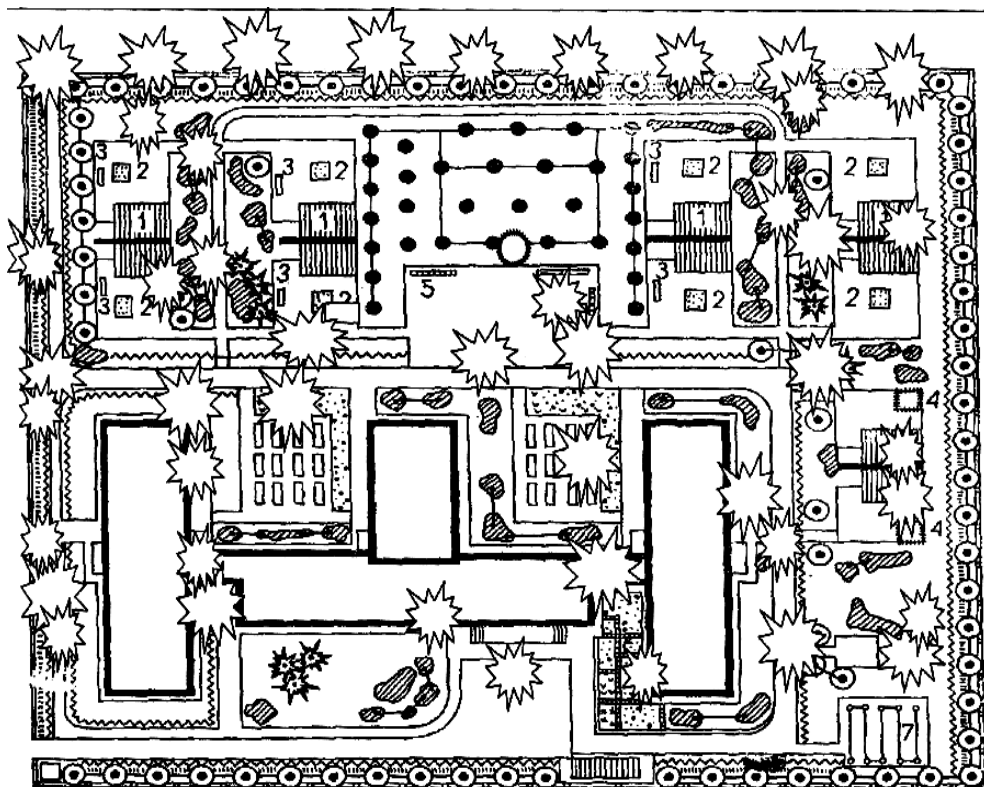
Soyabonlar guruh mashg'ulotlari va faol harakat talab qilmaydigan (kitob o'qish, qo'g'irchoq o'ynash) o'yinlar uchun mo'ljallangan. Tinch dam olish hududida bolalar skameykalari va stollari joylashgan "yashil cho'ntaklar" qo'llaniladi. Maydonchada soyabondan tashqari qum maydonchasi bo'lishi kerak. Maydonchada bolalar fantaziyasini rivojlantiradigan va oson yig'iladigan uskunalar katta ahamiyatga ega.

- Umumiy maydonlarni 3 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan bolalar uchun quriladi. Unga jismoniy tarbiya maydoni, tirik burchak, poliz, mevali bog', cho'milish hovuzi, velosiped uchish uchun halqasimon yo'lak va h.k. kiradi. Jismoniy tarbiya maydoni (250 m²) tirmashib chiqish, voleybol, basketbol, sakrash va boshqa harakatchan o'ynilar uskunalari bilan jihozlanadi. Tirik burchak (20 m²) bog'chaning xo'jalik hududiga yaqin joylashtiriladi. Bu yerda quyon, tovuq, va boshqa kichik hayvonlar uchun qafaslar joylashtiriladi. Polizga janub tomondan soya tushmasligi kerak. Jo'yaklar iloji boricha sharqdan g'arbga qartaib joylashtirilishi lozim. Polizni karam, pomidor, ildizmevali ekinlar uchun hududlarga ajratish maqsadga muvofiqdir. Jo'yaklar eni 1 m, uzunligi 3 m. Bolalar bog'i landshaftini tashkil etish 8-chi rasmda keltirilgan.

- Mevali bog'da asosiy mevali daraxt va butalar turlari (olma, nok, olcha, gilos, smorodina, malina) bo'lishi lozim. Bolalar cho'milish hovuzi (25-30 m² va 25-50 sm chuqurlikda) bolalarni toblash va suv o'yinlarini o'tkazish uchun mo'ljallangan. Bundan tashqari kemalar suzishi uchun ariqlar o'tqazish tavsiya etiladi. Bu ariqlar guruh maydonlari yonidan o'tqazilishi mumkin.

- Bolalar bog'chasi hududi perimetri bo'ylab butalar 2 qator tirik panjara qilinadi va eni 5m dan kam bo'lmagan chiziqda daraxt qatori ekiladi. Umumiy foydalanishga mo'ljallangan maydonchalar atrofidagi daraxtlar havo aylanishi hisobga olingan holda joylashtiriladi. Daraxt va butalar shunday joylashtirilishi kerakki, maydon hududining katta qismiga (55%) kun davomida quyosh tushishi lozim. Daraxt va butalar bog'cha binosiga soya qilmasligi kerak, shuning uchun daraxtlar binoga 10m dan yaqin ekilmaydi, butalar esa 5 m dan yaqin ekilmaydi. Daraxtlar yo'lak chetidan 1 m uzoqlikda ekiladi.

- Gulzorlar asosan maydon va binolarning kirish qismiga shuningdek, bino va xalqa yo'li o'rtasida yo'lak qilib joylashtiriladi. Har bir guruh maydonchalari atrofiga gulpushtalar ekish tavsiya etiladi. Gulzorlarga ko'pyillik gullar (popukli floks, pion, del'finium, akvilegiya, rudbekiya va h.k.) va uzoq gullaydigan bir yillik gullar (xitoy astrasi, antirrium, petuniya, sinniya, klarkiya, portulak, kosmeya va b) ekish maqsadga muvofiq.

19- rasm. 240 o'rinli bolalar bog'chasi hududida landshaft tashkil etilishi:

1 -soyabon; 2 - qumli maydoncha; 3,4 - cho'milish hovuzi; 5 - tirmashib chiqish uchun devor; 6 - uchish joyi; 7 - choyshab quritish uchun ustunlar; 8 - panjara.

Xo'jalik hovlisi hudud chegarasiga bevosita tutashgan bo'lib, boshqa hududlardan hatto bolalarning bexosdan kirib qolishiga yo'l qo'ymaydigan darajada ajratilishi lozim. Xo'jalik hovlisi axlat yig'ish qurilmalari, kir quritadigan maydonchalar va xo'jalik omboridan tashkil topadi. Yo'llar eni 3,5 m va 12x5,5 m li orqaga burilish maydonchasi bilan loyihalanadi. Ularni bino bo'ylab eng qisqa masofada va fasad qismidan 8 m uzoqlikda loyihalanadi. Binodan bolalarni guruh maydonchalariga va guruh maydonchalardan umumiyga o'tishi uchun 1-1,5 m li yo'laklar yotqiziladi. 3 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan bolalar maydonchalari o'zaro velosiped uchish uchun mo'ljallangan halqa yo'lak bilan bog'lanadi. Yo'laklar qattiq bo'lmagan qoplamalar bilan qoplanadi (g'isht, qum, shag'al, graviy, mayda graviy va h.k.).

Maktab hududini landshaft tashkil etish

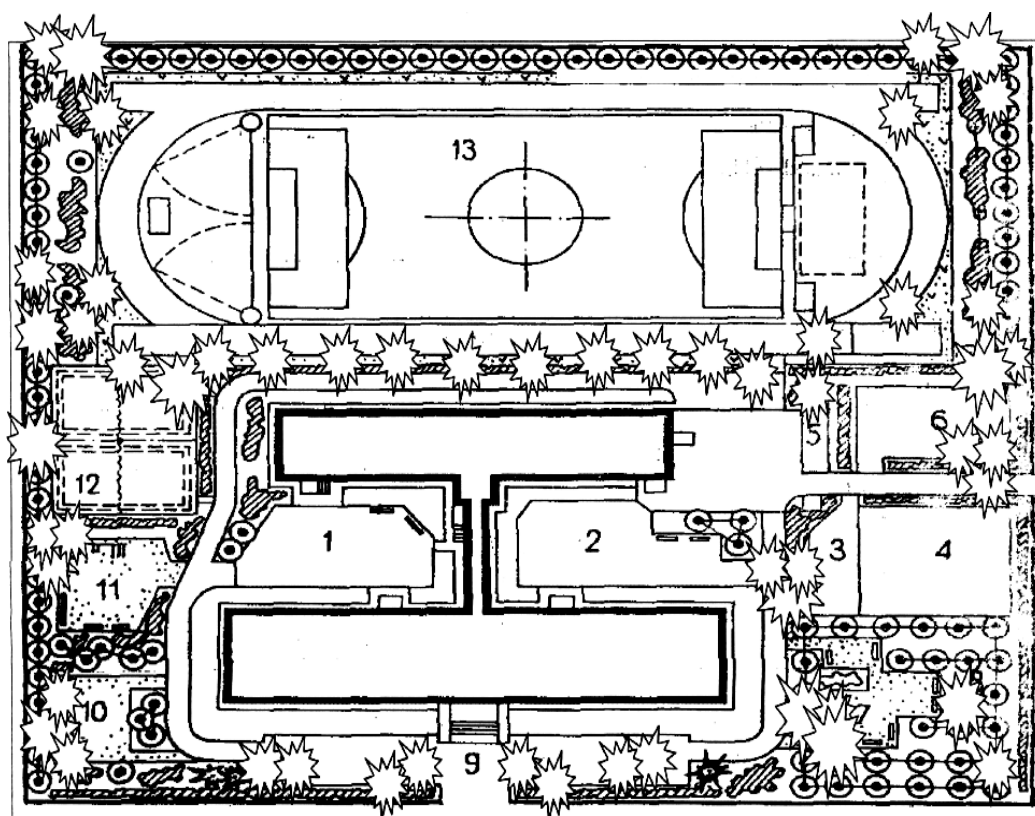
Maktab hududi qizil chiziqdan kamida 15 m uzoqlikda alohida joylarga joylashtiriladi. Maktab hududi chegarasidan turar uylar devorigacha masofa agar kirish mavjud bo'lsa, 10 m, agar kirish bo'lmasa 5 m dan kam bo'lmasligi kerak.

Hudud qulay shaklda, yaxshisi to'rtburchak shaklida bo'lib, yon atrofidagi hududlardan panjara va butalar bilan ajratiladi. Maktabga yo'llar eng qisqa yo'nalish bo'ylab loyihalanadi. Hudud ko'cha bilan maxsus yo'l yoki turar uylarni shahar yo'li bilan bog'lovchi kvartal ichki yo'li bilan bog'lanadi.

Maktab hududi landshaftini tashkil etishda bino joylashishi katta ahamiyatga ega. Binoni hududning bir tomoniga joylashtirish maqsadga muvofiq. Bu gorizontal tekislik kerak bo'ladigan sport va boshqa maydonlar joylashtirish uchun qulay.

Maktab landshaftini tashkil etish 4 asosiy funktsional zonalashga asoslanib (kirish, dam olish, o'quv-tajriba, xo'jalik) loyihalanadi (9-chi rasm).

Kirish hududi yig'ilishlar o'tkaziladigan maydonni o'z ichiga oladi. Rekreatsiya hududi eng katta hudud hisoblanib, unga faol va tinch dam olish hududlari kiradi. Faol dam olish hududiga kichik va katta yoshdagi maktab o'quvchilari dam olishi, sport hududi kiradi.

20-rasm. 1000 o'rinli maktab hovlisini landshaft tashkil etilishi:

1-kichik sinf o'quvchilari uchun rekreatsiya; 2-katta sinf o'quvchilar uchun rekreatsiya; 3-kichik sinf o'quvchilari uchun o'quv-tajriba joyi; 4-xo'jalik va tabiiy o'simliklar o'stirish uchun yer maydoni; 5 - xo'jalik zonasi; 6-issiqxona uchastkasi; 7-tinch dam olish hududi; 8-bog'; 9-ertalabki

lineyka maydoni;10-astronomiya va geografiya maydonchalari; 11-kichik sinf o'quvchilari uchun maydonchalar; 12-kichik sinf o'quvchilari uchun sportmaydonchalari; 13-maktab stadioni.

- Sport hududiga esa futbol maydoni, kichik va katta yoshdagi maktab o'quvchilari uchun sport maydonlari to'plami kiradi. Tinch dam olish hududi dam olish burchaklari mavjud bo'lgan istirohat bog'chasi ko'rinishida loyihalanadi. O'quv-tajriba hududi o'z ichiga mevali bog', poliz ekinlari va sabzavotlar uchun, kichik yoshdagi maktab o'quvchilari uchun tajriba uchastkalari, issiqxonalarni oladi.

- Xo'jalik hududida omborxonalar, uskunalarni olib kelish va tushirish uchun maydonchalar, asbob-uskunalar saqlash joyi va axlat yig'ish qurilmalari uchun maydonchalar va boshqalar joylashtiriladi.

Aholi yashash joylari landshaftini tashkil etishning maqsadi ko'kalamzorlashtirish va landshaft arxitektura vositalari bilan yaxlit, garmonik (uyg'un) shahar muhitini shakllantirish hisoblanadi. Bunda bosh vazifa atrof - muhitning tabiiy va sun'iy komponentlari orasidagi optimal munosabatni uning barcha ierarxik sathlarini ta'minlashdan iborat bo'lib, bunda tabiatning insonga sog'lomlashtiruvchi ta'sirini kuchaytirish va sanoat hamda qurilishning tabiatga salbiy ta'sirini minimumga keltirish.

Aholi turar-joylari, shaharlar, asosan yirik shaharlar turli funktsional hududlarga bo'linadigan maydonlardan iborat. Bular markaziy, atrof hududlari, sanoat, rekreatsion hududlar, tashqi transport hududlari va b. Bu hududlar landshaftini tashkil etish aniq funktsional vazifaga, hamda, rejaviy va fazoviy tashkil etishning o'z xos jihatlarini belgilovchi tabiiy, ijtimoiy-iqtisodiy, ekologik, sanitariya-gigienik, shahar qurilishi va boshqa omillarga bog'lik.

Umuman, aholi turar-joy sistemasida joylashgan landshaftni tashkil etish izchillik bilan "yuqoridan pastga tomon" – avval joylashtirishning guruhli sistemasi va shahar bosh rejasi miqyosida, keyin esa shahar rejaviy tumani miqyosida amalga oshirilishi kerak va shundan so'ng batafsil rejalashtirish loyihasi darajasiga chiqishi kerak.

Istalgan o'lchamdagi va vazifadagi ko'kalamzor hudud aslida ma'lum vazifalar to'plamini bajaradi: rekratsion, sanitar-gigienik, mikroiklimiy, estetik, tabiatni muhofaza qilish, rejaviy-

regulyativ, xo‘jalik-texnik. Alohida ko‘kalamzorlashtirilgan maydonlar qanchalik ko‘p vazifalar majmuini bajarsa, shahar landshaft tizimining umumiy samaradorligi shuncha yuqori bo‘ladi.

Qurilish o‘ziga xos geometrik shakllari ko‘proq bo‘lgan aholi punktlarini qurishda, jamlangan o‘simliklar, qat’iy chiziqlarni yumshatuvchi qo‘shimcha element vazifasini bajaradi. O‘simliklar ayrim qurilgan sektorlar orasida bo‘g‘in bo‘lib xizmat qiladi va tegishli ko‘kalamzor tizim bilan tumanlarni o‘zaro va atrof muhit bilan bog‘laydi. Turar-joy tumani yoki kichik tumanning asosiy o‘simliklari atrofdagi tabiiy muhitning o‘simlik assosatsiyalarining eng dekorativ jinslardan iborat bo‘lishi kerak. Agar unga hudud uchun ma’qul keladigan va asosiy o‘simlikka biologik jihatdan to‘g‘ri keladigan o‘ziga xos dekorativ, ekzotik jinslar qo‘shilsa, bu bilan aholi turar joylari landshaftining o‘ziga xos qiyofasi ta’minlanishi mumkin.

Turar-joy tumanining ko‘kalamzorlari tizimiga - uning hududidagi bog‘ va parklar, madaniy-maishiy xizmat ko‘rsatish muassasalarining ko‘kalamzor maydonlari, xiyobonlar, bulvarlar kiradi.

Tumanning ko‘kalamzorlari odatda hududning topografiya xususiyatlarini hisobga olgan holda yirik massivlar qurilishida loyihalanadi. Ko‘kalamzorlarni kundalik foydalanish - turar joylarning hovlilari, bolalar bog‘chalari va maktablarning hovlilaridagi ko‘kalamzorlar, hamda periodik foydalansh turlariga - parklar, bog‘lar, bulvarlarga bo‘lish mumkin.

Turar-joy tumani bog‘ini jamoat markazi yaqinida tuman sport majmuasiga bog‘lab joylashtirish maqsadga muvofiq. Bog‘ hududini umumiy dam olish, sport, ko‘ngilochar, tinch dam olish, bolalar o‘yinlari qismlariga bo‘lish tavsiya etiladi.

Bulvar va piyodalar xiyobonlari asosiy yo‘nalishlar bo‘ylab loyihalanadi. Ular o‘zaro ko‘kalamzor hududlar, bog‘, xiyobon, maktab, bolalar bog‘chalari ko‘kalamzor hududlarini birlashtirib, jamoat binolari, jamoat transporti bekatlariga qulay kelish joylari tashkil etishlari maqsadga muvofiqdir.

Yashash hududiga yashil o‘simliklarni shunday joylashtirishda ko‘kalamzor hududda havo almashish imkoniyati bo‘lishi lozim. Havo aylanishiga to‘siq bo‘luvchi baland yashil ekinlar bilan o‘ralgan o‘tloqlar, maysazorlar, xiyobonlar yaratishda teskari natija hosil bo‘lishi

mumkin, ya'ni ko'kalamzorlashtirilgan hududlarda harorat yuqori bo'ladi. Turar-joy hududlarini shahar ichki yo'llarini ko'kalamzorlashtirish va katta ko'chalardan quyuq daraxtlar va butalar ekib ajratish lozim.

Jismoniy yarbiya va sport inshootlari turar-joy tumani ko'kalamzor tizimini to'ldirishi lozim. Tuman sport inshootlariga sport yadrosi va suzish basseyini, sport maydonlaridan iborat sport majmuasi, sport zalni o'z ichiga oladi. Turar joy tumanining ko'kalamzorlari va sport inshootlari odatda joyning landshaft xususiyatlarini hisobga oluvchi o'zaro bog'liq tizim sifatida loyihalanadi.

Shahar aholisining tabiat bilan bo'lgan aloqasini saqlab qolish. Aholining ko'payishi va u bilan bog'liq holda shaharlarning ham o'sishi va kengayishi odamlarning tabiat bilan bo'lgan zaruriy aloqasining buzilishiga olib kelmoqda, natijada shahar aholisi yashash sharoitining yomonlashuvi yuz bermoqda. Shu tufayli ko'kalamzorlar, quyosh tushib turuvchi ochiq yerlar va ulardan shahar aholisining har kuni foydalanishi tobora dolzarb masalaga aylanmoqda. Bu esa turar-joy binolari tarkibiga ko'kalamzorlashtirilgan maydonchalar va boshqa tabiat elementlarini kiritish imkonini beradigan tuzilishlarini izlab topish lozimligini ko'rsatadi. Bunday majmualar odamlarning tabiat bilan yaqinligini ta'minlashi lozimdir.

Turar-joy tumani bog'lari ko'kalamzorlashtirish tizimining doimiy va davriy dam olish uchun xizmat ko'rsatadigan asosiy zvenosi hisoblanadi. Turar-joy tumanlari bog'lari kamida 3 Ga (sport majmuasidan tashqari) maydonga joylashtiriladi va 1 km radiusdagi aholiga xizmat ko'rsatishga mo'ljallanadi.

Turar-joy tumani hududida shahar parklari joylashsa, turar-joy tumani bog'iga ehtiyoj yo'q. Turar-joy tumani bog'ini jamoat markaziga yaqin qilib, turar-joy tumani sport majmuasi bilan bog'lagan holda, mavjud landshaft xususiyatlarini hisobga olib, ko'proq manzarali, turli rel'ef ko'rsatkichlariga ega joyga joylashtirish maqsadga muvofiq. Turar-joy tumani bog'ida dam olishning turli shakllari joylashtiriladi. Bundan kelib chiqqan holda bog' hududini faol dam olish hududi va tinch dam olish hududiga ajratish lozim.

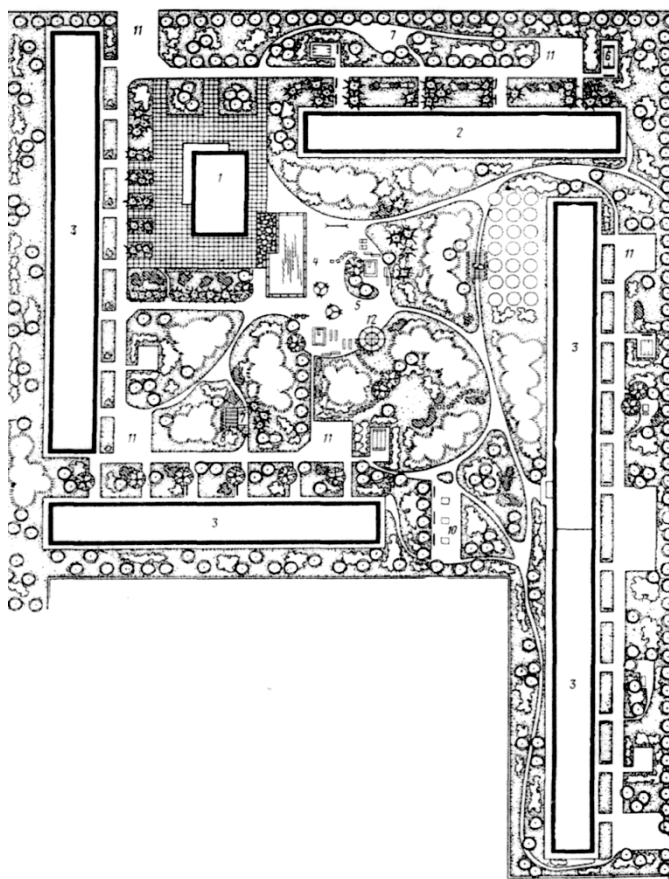
Xiyobon – 0,15-2 Ga maydondagi ko'kalamzorlashtirilgan hudud bo'lib, maydon, ko'chalar kesishmasi yoki mavzening ko'chaga birikadigan hududida joylashtiriladi. Xiyobonni rejalashtirishda yo'laklar, maydonchalar, gazon, gulzorlar, alohida daraxt guruhlar, butalar, haykallar kabi badiiy san'at na'munalari, favvoralar va h.k.lar qo'llanilishi mumkin. Xiyobonlar aholining qisqa muddatli dam olishi va maydonlar, ko'chalar, jamoat binolarini dekorativ bezatish uchun mo'ljallanadi.

Bulvar – ko‘kalamzorlashtirishning chiziqli shakli bo‘lib, magistrallar, qirg‘oq bo‘ylari, turar-joy ko‘chalari bo‘ylab tashkil etiladigan kengligi 16 m dan bo‘lmagan daraxt va butalarni xiyobon ekilishidir. Piyodalar harakati va qisqa olishga mo‘ljallangan.

Kichik tuman ko‘kalamzorlashtirish tashkil etish kichik tumanning o‘lchamlari arxitekturaviy-fazoviy yechimidan kelib Shuningdek, fazoviy muhitning ko‘p bo‘lishini ta‘minlash lozim, buni o‘z tomosha qiluvchi qabul qilishi uchun eng yo‘nalishlarni aniqlash va bu yo‘nalishda qurilmalarni mutanosiblikda joylashtirish

Kichik tuman ko‘kalamzorlar quyidagilar kiradi

- kichik tuman chegaralari bo‘ylab, bo‘ylab, xo‘jalik va yordamchi atrofida ekiladigan o‘simliklar;
- kichik tuman bog‘i o‘simliklari;
- turar-joy guruhlaridagi hududlar, dam olish maydonchalari, bolalar o‘yin maydonchalari, piyodalar yo‘laklari;
- maktab va maktabgacha yoshdagi bolalar muassasalari hududi;
- qurilmalari zich joylashgan hududlarda binolar tomlarida kichik bog‘lar tashkil etish bilan to‘ldirilishi mumkin.

kam
shaklida
muddatli dam
sistemasini
va umumiy
chiqadi.
darajali
navbatida,
manzarali
o‘simliklar va
lozim.
tizimiga
ichki yo‘llar
inshootlar

Kichik tumandagi turar-joylar
guruhining landshaftini tashkil etish:

21-rasm.

- 1) dastlabki xizmat ko‘rsatish punkti;
- 2) 9 qavatli turar-joy binosi;
- 3) 5 qavatli turar-joy binosi;
- 4) suv havzasi; 5) bolalar maydonchasi; 6) kirlarni quritish uchun maydoncha; 7) dam olish maydonchasi; 8) soyabon;

9) pergola; 10) stol tennisi;

11) avtostoyanka; 12) besedka.:

Kichik tuman bog'ini faqat juda katta bo'lgan tumanlarda va yaqinida yirik ko'kalamzorlar massivi bo'lmagan holda tashkil etish maqsadga muvofiq. Bunday bog'lar turar-joy binolariga piyoda yetib borish imkoni bo'ladigan darajada yaqin qilib loyihalanadi (500 m), maydoni esa 2 dan 12 Ga gacha o'zgarishi mumkin. Bog' hududi yoshi kattalar uchun tinch dam olish hududi, bolalar va o'smirlar uchun faol dam olish hududi, xo'jalik hududidan (bog' chegarasiga yaqin joylashtiriladi) tashkil topadi. Turli iqlimiy sharoitlardan kelib chiqib bog' qo'shimcha xususiyatlarga ega bo'lishi mumkin.

Shunday qilib, issiq iqlimda havoni namlantiruvchi va sovutish xususiyatiga ega bo'lgan kichikroq suv qurilmalari ko'proq qo'llaniladi. Kuchli shamollar bo'ladigan hududlarda ko'pincha bog'ning kompozitsion yechimi asoslanadigan shamoldan himoya qiluvchi o'simliklar ekiladi.

Xududni muxandislik tashkil etish va transport

BO'LIMI

Muhandislik tarmoqlari haqida umumiy ma'lumot.

Shaharlarda muhandislik tarmoqlari – muhandislik kommunikatsiyalaridan, ularga hizmat qiluvchi inshootlardan va turli yordamchi qurilmalardan iborat murakkab tizimni tashkil qiladi. Muhandislik tarmoqlari yer osti va yer usti turlariga bo'linadi (o'z navbatida yer usti tarmoqlarini ikki xilga bo'lish mumkin: bevosita yer ustida joylashgan va yerdan ko'tarilgan holatda. Ba'zi hollarda yer ustida tarmoqlar joylashtiriladi .Biroq bu loyiha turar joylarda memoriy kompozitsiyani buzadi).

Shahar yer osti tarmoqlari shaharni muhandislik obodonlashtirishning asosiy elementlaridan biri bo'lib hisoblanadi.Shahar yer osti tarmoqlari shahar aholisini madaniy-maishiy muassasalarni,sanoat korxonalarining talabini qondirish uchun xizmat qiladi.

Muhandislik obodonlashtirish shaharsozlik ishlarining katta qismini tashkil qiladi. Shaharning bosh rejasini loyihalashda shahar hududini muhandislik tayyorlash va obodonlashtirish bo'yicha juda ko'p va o'ta muhim masalalar ko'ndalang bo'ladi, bular: vertikal rejalash va suvni qochirish; jarliqlar, ko'chkilli, suv bosadigan va botqoqli joylarni o'zlashtirish va obodonlashtirish, quruq-issiq mintaqalarda joylashgan shahar hududini suv bilan ta'minlash va sug'orish, zilzilaviy va doimiy muzliklar bilan qoplangan rayonlarni shahar qurilishi uchun o'zlashtirish; transport va piyodalar yo'llarni, avtomobil to'xtash joylari va xo'jalik maydonlarini joylashtirish; ko'kalamzorlar, dekorativ va sport ahamiyatiga ega kichik suv inshootlarini barpo etish; daryo va suv omborlari qirg'oqlarini obodonlashtirish; sport inshootlarini va kichik memoriy shakllarini qurish; ko'chalar, maydonlar va shaharning boshqa joylarini sunniy yoritish; yer osti kommunikatsiya tarmog'i va suv ta'minoti, kanalizatsiya, elektr, issiqlik va gaz ta'minoti tizimining shahar rivojlanishi istiqbolini ko'zda tutgan holda uzluksiz ravishdagi faoliyati tushuniladi.

Suv ta'minoti tizimiga suvni manbadan oluvchi inshootlardan tortib, uni tozalash, zaxirada saqlash va iste'molchiga yetkazishgacha bo'lgan barcha inshootlar majmuasi kiradi.Suv

ta'minoti tizimi bir qancha ko'rsatkichlar bilan turlanadi. Loyihalanayotgan hudud turar joy hududi bo'lgani uchun u yerda, o'quv muassasalari, kichik maishiy xizmat ko'rsatish binolari, jamoat binolari, undan tashqari rekriatsion hudud ham birikib ketganligi sababli madaniy-ko'ngil ochar memoriy obyektlar qatorida kichik art obyektlar ham mavjuddir.

Havoni konditsiyalashni ahamiyati.

Insonlarning sog'lig'i, ishga layoqatliligi va umuman uning umumiy o'zini his qilishi , uning asosiy vaqtini o'tkazadigan turar joy va jamoat binolaridagi ichki mikroiklimga bog'liqdir. Binolarning zamonaviy isitish-ventilyatsiya tizimlari, yoritish texnikalari va turli xildagi elektr jihozlar bilan ta'minlanishi: "Uy – bu yashash uchun mashina" ta'rifini eslatadi. Agar insonning fiziologik holatiga atrofdagi havoni ta'siri haqida gapiradigan bo'lsak, unda inson kuniga 3 kg oziq-ovqat va 15 kg havo bilan oziqlanadi. Qanday havoligi, uning tozaligi, yangiligi, sovuq yoki issiq havoligi, ko'p hollarda fazoviy qulaylik yaratishning muhandislik tizimiga bog'liqdir. Bunday tizimlar orasida alohida: ventilyatsiya tizimini; isitish tizimini (isitish-ventilyatsiya tizimini) yoki konditsiyalash tizimini e'tirof etishimiz mumkin. Fazoviy isitish bilan ventilyatsiya xona uchun ma'qul keladigan mikroiklim yaratishi mumkin. Havoni konditsiyalash tizimi yuqoridagi tizimlardan avzalloqdir. Chunki, ventilyatsiya va isitish tizimini bajaribgina qolmay, xona uchun yoz mavsumida optimal mikroiklimni yarata oladi. Havoni konditsiyalash tizimida havoni nafaqat sovutish, isitish balki quritish, tozalash (filtrlash, ionlashtirish) ham mumkindir. Undan tashqari tizim belgilangan havo haroratini mo'tadil saqlab turishi mumkin. Unga tashqi havo va ichki o'zgaruvchan namlik va issiqlik to'sqinlik bo'lmaydi. Shuni ham ta'kidlash keraki, konditsiyalash o'zining maqsadiga ko'ra 35oC gacha (qulay) va texnologik turlarga bo'linadi:

- 1- Komfort havoni konditsiyalash tizimi muqobil xona haroratini saqlash, tozalash, namlik va xonada havo harakatini avtomatlashtirishga qaratilgan;
- 2- Texnologik havoni konditsiyalash tizimi esa, maksimal darajada ishlab chiqarish va texnologik talablarga javob berishidir;

Insonni issiqlikni his qilishiga asosan to'rta omil asos bo'ladi:

- 1- Harorat;
- 2- Havo namligi;
- 3- Havoning xonada harakatlanish tezligi;
- 4- Xonani to'suvchi devorlarning yuzaiga bog'liq.

U yoki bu havoni konditsiyalash tizimini reglamentlashda harorat, havoning namligi va harakatini ruhsat etilgan o'zgarish chegarasini bilish kifoya hisoblanadi. Agar inson o'z tanasi oldida na sovuq havoni, na issiq havoni, havo harakatlanish tezligini his qilmasa comfort holatda hisoblanadi. Boshqacha qilib aytganda, u o'zini qulay hisoblaydi. Qachonki uni tanasi 36^oC ishlab chiqargan issiqliknigina tashqariga chiqazadi. Konditsiyalashning asosiy vazifasi shunday havo haroratini bir xil darajada saqlab turish keraki,unda har bir inson organizmi o'zini 36^oC his qilsin. Gigienik jihatdan eng yaxshi havo harorati turar joylarda 22^oC ni tashkil etadi, ruhsat etilgan o'zgarish chegarasi 21 dan 23° C^o ni tashkil etadi. Pastroq harorat esa 18^oC ni tashkil etadi.Bunda , 36^oC hujjatlarga ko'ra isitish tizimini loyihalashda tavsiya etiladi. "salqin" va "sovuq" deya ta'riflanadi.

Insonning issiqlik balansi.

Mashhur tadqiqotchi Ole Fangerom tomonidan inson tanasi va atrof muhit orasidagi issiqlik balansi formulasi taklif etilgan . Bu formulaning asosi sifatida , tinch holatda turgan insoni tashqi muhit bilan o'zaro issiqlik almashinishi hisoblanadi. Bunda harorat ahamiyatsizdir.Bunday sharoitda ishlab chiqarilgan issiqlik miqdori , atrofga tarqalgan issiqlik miqdoriga tengligidir :

$$M=W+Q_d+Q_k,$$

Bunda:

M-Organizm ishlab chiqargan issiqlik miqdori, Vt/kv.m;

W- Mehanik ishning ishlab chiqarish hajmi,Vt/kv.m;

Q_d - nafas olishda ishlab chiqarilgan umumiy issiqlik,Vt/kv.m;

Q_k – Teridan chiqqan umumiy issiqlik miqdori ,Vt/kv.m.

Inson tanasidan ajralib chiqadigan issiqlik miqdori bir nechta omillarga bog'liq . Ulardan asosiylari:

- Tana va atrof muhit haroratlari orasidagi tafout;
- Atrof muhit ta'sirida tanadan issiqlikni chiqishi yoki aksincha;
- Teri bug'lanishi;
- Nafas olishda aniq va yashirin ko'rinishdagi issiqlikni yo'qotilishi.

Inson tominidan ishlab chiqarilayotgan issiqlik atrof muhitga bir nechta omillar orqali chiqiladi:teri tanasi,konveksiyalar,bug'lanish ,shuningdek nafas olish orqali amalga oshiriladi.Organizm holatiga ko'ra,(uyqu, orom, aqliy ish, turli intensive jismoniy mehnat) va atrofdagi fazoviy muhit ta'siriga asosan har bir inson soat mobaynida 330-105 kDj issiqlik, 40-415g namlik va 18-36 l gaz ajratib chiqaradi.

ISHLAB CHIQARGAN VA ISSIQLIK VA ICHKI ISSIQLIKI TURLI KO'RINISHLARDAGI KO'RSARKICHLARI

Harakat turi	Vt/kv.m	Met
Uyqu	40	0.7
Tinch,o'tirgan holat	55	1.0
Kitob o'qish,o'tirgan holat	60	1.0
Bo'shashgan,turgan holat	70	1.2
Yengil mehnat	70	1.2
Xonada harakatlanish	100	1.7
O'rta intenisvdagi mehnat	120	2.1
Raqs	140-255	2.4-4.4
Og'ir mehnat	235-280	4.0-4.8

Turli hildagi
kiyimlarning
termoizloyats
iya
ko'rsatkichla
ri

Kiy	k	C
im	v.	l
turi	m	o
	K	
	/	

	V t	
Yo zgi yen gil kos tyu m	0. 0 7 8	0 . 5
O'r ta zic hli kda gi kos tyu m	0. 1 2 4	0 . 8
Qis hki kos tyu m	0. 1 5 5	1 . 0

Kiyim haqida shuni ta;kidlash kerak izolyatsiya tarkibi 1.0Cloga oshgani 0.6 °C ga haroratni tushishi bilan nuvozanatlanadi.havoning harakatlanish tezligi tashqi muhitda ma'lum bir chegaralarda havo haroratini oshishini neytrallashtiradi.Ruhsat etilgan o'zgarish qiymati 0.2-0.8 m/s ga tengdir.

Insonning comfort holatidagi ta'sir etuvchi fazoviy muhit parametrlari.

Namlik. Agar inson jismoniy mashqlar bilan shug'ullansa undan ter ajralib chiqadi. Ayrımlarda bu jarayon sezilmasda ular ham sutka davomida 900 gr miqdorida suyuqlik ajratib chiqarishadi. Shundan to'rtadan uch qismi o'pka orqali, bir qismi esa teri orqali ajralib chiqiladi. Inson organizmidan suyuqlik chiqqani kabi qaytishi kerak. Suyuqlik nafaqat oziq – ovqat ko'rinishida balki o'pka orqali nafas olish hisobiga ham qayta tiklanishi mumkin.

Nam havoni inson issiqlik almashishiga ta'siri mikroiklimning quyidagi parametrlariga bog'liq: Havo harorati va issiqlik ajralishiga bog'liq.

Yuqori namlik va yuqori harorat bilan birgalikda insonda issiqlik almashinish jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatadi. bu esa organizmni qizib ketishiga olib keladi. Eng optimal havo namligi sifatida 30 dan 60% diapozonni qabul qilishimiz mumkin. Bu ko'rsatkichlarni oshib ketishi yoki aksincha bo'lishi kerak bo'lmagan holat. Haddan tashqari namlikni ta'sirini yoki aksincha ta'sirini yo'qotish uchun, yozda xonani quritish, qish mavsumida namlab turish kerak. Bu ikki tomonlama jarayon havoni kondisiyalash tizimining asosiy funksiyasi hisoblanadi.

Harakatchanlik. Harorat va havo namligi atrof muhitni to'liq aks ettirmaydi. Muhim ahamiyatni havo harakati tashkil etadi. Xonada umuman havo haraktini yo'qligi yoki uni ventilyatsiya ahvoli tang ekanligidan bildiradi. Havoni yengil harakati inson tanasidan yengil qizib ketgan qatlamni uchirib yuboradi. Agar atrof muhitni harorati tana haroratidan past bo'lsa, u holda harakat oshi bilan issiqlik ajralib chiqishi ortadi. Komfort haroratni saqlash uchun namlik miqdorini ma'lum qiymatda oshirish kerak yoki haroratni oshirish kerak.

Havo harorati 23-24 ° C da bo'lganda ruhsat etiladigan havoni harakatlanish tezligini 0.15 m/s gacha qabul qilishimiz mumkin.

Shu bilan birga havoning haddan tashqari harakatchanligi, ayniqsa muzlatish jarayonida issiqlik yo'qotish konveksiyasiga va organizmni muzlashiga olib keladi.

HAVONING HARAKATI O'ZGARUVCHAN VA XONA HARORATI 23-24° C DA KOLLMARNINZ IZLANISHLARI ASOSIDA ISSIQLIK HIS QILISHNI TAQSIMLASH

9-jadval

Issiqlik his qilishni baholash	Havo harakatchanligi , m/s				
	0-0.05	0.06-0.10	0.11-0.15	0.16-0.20	0.21-0.25
Sovuq	-	-	-	4.1	-
Salqin	13.3	37.0	45.0	66.7	75.0
Qulay	66.7	63.0	55.0	29.2	25.0
Iliq	20.0	-	-	-	-
Issiq	-	-	-	-	-

SANITAR-GIGIENIK TALABLAR.

Xizmat ko'rsatuvchi xonalarning meteosharoitini va mikro iqlimini sanitar-gigienik talablar reglamentlaydi:

1-Havo harorati;

2-Havoning nisbiy namligi;

Xonada havoning harakat tezligi.Xonada meteosharoitdan tashqari yana quyidagilar reglamentlaydi:1- havoning tezligi;2-xonadagi shovqun darajasi bezota qilmaydigan bo'lishi kerak;3- bir kishi uchun havoning sarfi SHNK asosida belgilanadi.

Insonning oz'ini xonada yaxshi his qilishi uchun obyektiv va subyektiv omillarga bog'liq holdabo'ladi. Ulardan asosiysi issiqlik va namlikning o'zaro almashinish sharoitidir.Bu sharoit har bir insonning o'z organizmiga bog'liq. Salomatlik holati asab tizimiga bajarayotgan ish kategoriyasiga,ish formasi,matoning turi va sifati ,atrofdagi havoning harorati ,bosimi va

atrofdagi havoning harakatlanish tezligi ham bog'liqdir. Inson tanasi issiqlik chiqaruvchi yoki yutuvchi yuzasi orasidagi masofaga, uning o'lchami va haroratiga bog'liq. Inson o'zini yaxshi his qilishi uchun toza havo bilan nafas olishi muhim ahamiyatga egadir. Xonalarda konditseonerlashda hisobiy parametrlarni optimal me'yor chegarasida ta'minlash kerak :

- Hizmat ko'rsatuvchi zonada jamoat, ma'muriy, maishiy imoratlardan iboratdir; 3 SHNK 2.04.05-91*. Doimiy yoki mavsumiy ish o'rinlari uchun ilova 2 SniP 2.04.05-91*.

Meteosharoit optimal sharoit chegarasida yoki unga kiruvchi parametrlardan birini qabul qilish kerak. Agar bu iqtisodiy asoslab berilgan bo'lsa.

**TURAR JOY, JAMOAT, MA'MURIY-MAISHIY BINOLARDA XIZMAT
KO'RSATISHDA NAMLIK, HAVONING HARAKATLANISH TEZLIGI,
HARORATINI OPTIMAL ME'YORLARI.**

Yil fasllari	Havo harorati ,°C	Havoning nisbiy namligi, %	Havoning harakatlanish tezligi, m/s, undan ortiq emas
Iliq	20-22	60-30	0.2
	23-25	60-30	0.3
Sovuq va o'zgaruvchan	20-22	45-30	0.2

Ilova me'yor xonadan 2 soatdan ortiq o'tirgan holda uchun belgilangan.

Havoning optimal parametrlarini bir xil sharoitda ushlab turish quyidagi jamoat binolarida tavsiya etiladi:

- 1- Operatsion bloklarda, tug'ruq bo'limlarida, chaqaloqlar palatasida, jarrohlikdan keying sharoitlarda va mahsus meteo-iqlimga muhtoj bo'lgan kasallar uchun va shifoxonalarda;

- 2- Kinoteatrlarning tomoshabin zallarida, madaniyat saroylarda va klublarda, 600 o'rinli va undan yuqori joylarda mo'ljallangan;
- 3- Teatrlarning tomosha zallarida va foyelarida;
- 4- Restorn, umumiy ovqatlanish joylarini soni 250 va undan yuqori bo'lganda;
- 5- Savdo do'konlarining 75 ishchi o'rin va undan ortiq savdo maydonida .

Yilning yoz mavsumida haroratni aniqlashda issiqlik ko'p ishlab chiqariladigan xonalarda ruhsat etilgan me'yor bo'yicha harorat tanlanadi. SniPning 1-2 ilovasiga asosan.

Agarda issiqlikni ishlab chiqarish miqdori ortiqcha bo'lsa –iqtisodiy tomondan maqsadga muvoffiq harorat tanlanadi. Yilning ayoz va o'tish mavsumida issiqlini ishlab chiqarishni assimelyatsiyalsh uchun iqtisodiy jihatdan maqsadga muvoffiq harorat belgilanadi. Issiqlik ishlab chiqarish ortiqcha bo'lmagan hollarda , ruhsat etilgan qiymatning minimal harorat tanlanadi. SniP 2.04.05-91* asosida.

Ventelyatsiya tizimini loyihalshda havoning quyidagi hisobiy parametrlarini qabul qilish kerak :

-Turar joy, jamoat binolari, ma'muriy binolar ,maishiy binolarning xizmat ko'rsatish zonasida SniP 2.01.04-91* birinchi ilovasiga asosan;

-Ishlab chiqarish bo'limlarini doimiy va shovqunni ish joylarida 2SniP 2.04.05-91* ikkinchi ilovasiga asosan belgilanadi . Jadval 11.6

Havoning harakatlanish tezligi va nisbiy namlik SniP2.04.05-91* ning 1 va 2 ilovasiga asosan qabul qilinadi. Yoki jadavl 11.6 va 11.8 asoslangan holda.

Yil mavsumi	Havo harorat, ° C	Havoning nisbiy namligi %, undan ortiq emas	Havoning harakatlanish tezlig, m/s, undan ortiq emas

Iliq	Hisobiy ko'rsatgichdan 3 gradusdan oshmasligi kerak	65***	0.5
Sovuq va o'tish davri	18**-21	65	0.2

MADANIY HORDIQ CHIQARISH MUASSASALARI (TEATRLAR,KINOTEATRLAR,KLUBLAR)

Madaniy hordiq chiqarish muassasalarida havoni konditsiyalash ishlari loyihalashtiriladi. Madaniy hordiq chiqarish muassasalarida konditsiyalash tizimi yoki tortuvchi so'ruvchi mehanizm asosida loyihalanadi. Kinoteatrlar, teatrlar, klublar, tomosha zallari, tomoshabinlar joylashgan zonalarida havo parametrlari havoning konditsiyalash tizimi bilan ta'minlangan bo'lishi kerak va SnIP2.05.02-89* talablariga javob berishi kerak. Tomosha zallarini konditsiyalashda risilkulyatsiya ishlatilsa tashqaridan beriladigan havo bir kishiga nisbatan soatiga 20kub.m miqdoridan kam bo'lmasligi kerak. Tomosha zallari xonalari uchun va sahna xizmatchi xonalari uchun hamda ma'muriy – ho'jalik xonalari uchun alohida-alohida kondiseonerlash tizimini yoki tortuvchi-so'ruvchi tizimni hisobga olish kerak. Avtonom (mustaqil) konditsiyalash tizimi va ventilyasiya oqimi quyidagi xonalar uchun loyihalanishi kerak: Tomosha zallari, vestibulyarlar, foye, kulyar, muzey, ovoz yozish xonasida, yoritish apparatlari xonasida, suxandon va tarjimon xonalarida, repetitsiya zallarida, ijodiy guruh va badiiy rahbar xonalari, ma'muriy-ho'jalik xonalarida, ishlab chiqarish ustaxonalarida, texnik aloqa, radio uzatish xonalarida shular jumlasidandir. Mustaqil havo so'ruvchi tizim quyidagi xonalar uchun ham alohida belgilangan bo'lishi kerak: chekish xonalari, san uzellar (gigienik xonalar), 43oppis qoshidagi yordamchi xonalar, yoritish xonalari, suxandon xonalari, muzlatgich bo'limlari, omborlar, ustaxonalar va hokozo. Chekish va san uzellar ventilyatsiyasi bir tizimga birlashtirishga ruhsat beriladi. Proeksiyalash xonalari uchun alohida konditsiyalash tizimini loyihalashtirish kerak.

Ko'p zalli umumiy sig'imi 800 va undat ortiq joyga bitta kondisiyalash tizimi xizmat ko'rsatishiga xisobga olish kerak. Bunda har bir zal uchun hisob bo'yicha bittadan xonani zonalarini isitish tizimini o'rnatish loyihalashtiriladi.

Tomosha zallarida yoz mavsumida kechki shamollatishni hisobga olish kerak. Buning uchun zallarning pasti zonasida bo'shliqlar loyihalashtiriladi. Harakatlanmaydigan panjaralar va issiq saqlovchi eshiklar bilan jihozlangan bo'lishi zarur.

Bunda ortiqcha havo asosiy ventilyatsiyasi shaxtasi orqali chiqarib yuborish tavsiya etiladi. Havoni so'ruvchi shaxtalarda masofadan boshqariluvchi isitilgan klaponlar o'rnatilgandir.

Kondisiyalash tizimlari haqida umumiy ma'lumotlar

So'ngi yillarda kondisiyalashda split-tizim ommalashdi. Asosiy afzallik tomonlari boshqa tizimlarga nisbatan : loyihalash jarayonini yengilligi, ekspress uslubi asosida hisoblanishi va kondisiyalash uchun o'lchami jihatidan moslashtirish imkoniyatini mavjudligidadir.

Kondisiyalash tizimini o'rnatishda split-tizimi asosida nuqtali ventilyatsiya, chillerlar fankoylari, markaziy konditseonerlash va shu kabi uskunalarni loyihalashda jiddiy izlanishlar va loyiha ishlari olib boriladi.

Markaziy kondisiyalashni ishlab chiqishda quyidagi ma'lumotlarga ega bo'lishimiz kerak:

-Umumiy ma'lumotlar, loyihalalanayotgan obyektni ta'riflash uchun, rayonda yoki shaharda joylashishi, vazifasi, quyosh nurlariga nisbatan joylashishi, shamol yo'nalishi ;

-Bino va inshootlarda qurilish chizmalari : tarxlar va qirqimlarning barcha o'lchamlari yer sathiga nisbatan ko'rsatilgan bo'lishi kerak va konstruktiv ma'lumotlar qanday devor, ora yopmalar, tom yopmalar, deraza va eshik bo'shliqlarini to'lg'izish ;

-Binoning kategoriyasiga nisbatan yong'in havfsizligiga e'tibor berish kerak;

-Binoni yoritish(chiroqlar soni va ularni elektr quvvati)

-Energo tashuvchilar haqida ma'lumotlar : Issiqlik yetkazish(elektr yoki suv 105-70° C yoki 95-70° C harorat bilan), xlado yetkazish (xladon 22, suv, etilenglikol %, propilenglikol%)

-texnik xonalarni borligi haqida va ularni o'lchamlari;

- Agar rekonstruksiya qilinadigan bo'lsa mavjud kondiseonerlar va ventilyatsiyalari haqida ma'lumot va ularni binoda joylanishi haqida ma'lumot ko'rsatilgan bo'lishi kerak;

Binolarda havo aylanishini ortishi harorat va namlikni me'yorlashtiradi.

KONDISIYALASH VA VENTELYATSIYA TIZIMINI HISOBLASH

Xonada issiqlik balansini hisoblash

Kondisiyalanayotgan xona uchun issiqlik va namlik balansi umum qabul qilingan isitish-ventelyatsiya uslublar asosida tuziladi . Bunda binoning ichki havosini o'zgarishiga ta'sir ko'rsatuvchi barcha omillar hisobga olinishi kerak.Turli maqsadda ishlatiladigan xonalarda ikkita issiqlik yuklari amal qilinadi:

- 1- Issiqlik yuklari,xona tashqarisida yuzaga keluvchi(tashqi).
- 2- Issiqlik yuklari,xonaning ichida yuzaga keluvchi(ichki).

Tashqi issiqlik yuklari quyidagilardan iborat:

- Xona tashqarisida va ichkarisida haroratning pollar,devor,shift,deraza va eshiklar orqali kirgan havo natijasida issiqlik yo'qotilishi yoki aksincha.Yoz mavsumida bino ichkarisida va tshqarisidagi haroratlar orasidagi tafout ijobiy,chunki tashqaridan kirgan iliq havo xonani havo aylanishiga zamin yaratadi.Qish mavsumida esa aksincha , bu salbiy sanaladi, chunki tashqaridan iliq havo emas sovuq havo kiradi.
- Oynabandlar orqali qish va yoz mavsumida quyosh nurlarini bino ichkarisiga tushishi ijobiy sanaladi;

Shuni ham alohida ta'kidlash kerak,tashqaridan kelayotgan issiqlik yuklari ijobiy va salbiy bo'lishi umkin ,yil mavsumiga bog'liq holda.

Ichki issiqlik yuklari turar joy, ofis yoki xizmat ko'rsatish sohasiga bog'liq bo'lsa , unda quyidagilardan iborat bo'ladi:

-Insonlardan ajralib chiqayotgan issiqlik;

- Turar joy binolarida chiroq va elektr jihozlaridan chiqayotgan issiqlik energiyasi;

-Ishlab turgan elektr jihozlaridan(kompyuter,bosma jihozlari,surat ko'chiruvchi va hokozolardan) ishlab chiqilayotgan issiqlik.

Yuqorida aytilgan masalalar ijobiy sanaladi.Faqat, yoz mavsumida bu salbiy hisoblanib, muammo bartaraf etilishi kerak,qishda esa isitish moslamalarini quvvatini kam miqdorda sarflanishiga ma'lum miqdorda sabab bo'ladi.

Haroratlar orasidagi tafovut natijasida issiqlik kirishi yoki yo'qotilishi.

Yoz mavsumida tashqi devorlar sababli havo aylanishi qiyinlashadi va bunga qo'shimcha sabablardan biri quyosh nurlarini salqin havoni qizdirishi natijasida iliqqa aylanadi.

Quyosh nurlarini yutishi devorlarning issiqligiga bog'liq,u esa har doim ma'lum bir issiqlikni ko'rsatib turadi.Tashqi devorlarga rang tanlash muhim omillardan sanaladu.Bunda issiq havoning kelishi kuchayishi yoki susayishi mumkindir.Hisoblarda ma'lum nur yutishi hisobga olingan holda 0.9 to'q rangli devorlar uchun,0.7 kulrang tUSDagi devorlar uchun va 0.5 och tUSDagi devor ranglari uchun ko'rsatilgandir.Quyosh nurlarini devor va tomga yo'naltirilganligi ma'lum vaqt davomiyligida devorning o'z xususiyatlariga ham bog'liqdir.

Yuqoridagilardan hulosa qilib aytadigan bo'lsak, yengil konstruksiyalar bo'lgan binolar uchun issiqlik yuklar effektiv hisoblanib , biroq o'zgaruvchan hisoblanadi;qalin devorli binolarda issiqlik yuklari kamror hisoblani, ularga kondiseoner o'rnatish nisbatan arzonroq hisoblanadi.

OYNABANDLAR ORQALI BINOLARGA QUYOSH NURLARINI KIRISHI.

Quyosh nurlari xonalarda darxol tarqaladi, agar oynabad bo'lsa, bunda asosan do'konlar,vitrinali do'konlar,tomosha zallarida issiqlik yuklarini ortishiga sabab bo'ladi.Haqiqatdan ham, oynalarning turiga qarab 90% quyosh nurlari xonalarga kiradi , qolgan 10%igina qaytariladi. Jamoat va ma'muriy binolarda umumiy issiqlik balansi hisobida oynabandlar 50%ni tashkil etishi mumkin.Maksimal issiqlik yuklari odatda , quyoshning maksimal qizishiga bog'liqdir. Quyosh radiatsiyasining oynaband devorlar orqali tarqalishini hisobiy miqdorini jadvali VI.8 *jadvalda* keltirilgan.

Issiqlikni kirishi yoz va o'tish mavsumi uchun +10° Cva undan yuqori qilib hisobga olinadi.

Oynaband yuzalar tavsifi	Dunyo yo'nalishlari va kengliklari,grad											
	Janub			Janubi-sharq va janubi-g'arb			Sharq va g'arb			Shimoliy-sharq va shimoliy – g'arb		
	35	50	65	35	50	65	35	50	65	35	50	65
Ikki qavat derazalar,yog'och aralash	128	145	169	99	140	167	145	157	169	76	76	70

Huddi o'zi,47oppi aralash panjaralar bilan	163	186	209	128	175	209	186	198	209	93	93	93
--	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	----	----	----

Ikki qavat oynali fonar metal aralash bilan	151	186	198	128	175	198	186	198	209	99	99	93
Huddi o'zi,yog'och aralshgan bilan	140	167	175	106	157	175	167	180	186	87	87	81

Quyosh radiatsiyasini kamaytirish maqsadida himoya vositalari qo'llaniladi:

Pardalar, derazalar orasini ham to'sgan holda-50%

Faqat derazaga o'rnatilgan pardalar -40%

Jalyuzilar o'rnatilganda -50%.

INSONLARDAN AJRALIB CHIQAYOTGAN ISSIQLIK.

Insonlardan ajralib chiqayotgan issiqlik ko'p hollarda ishning intensivligi va trofdavi havo haroratiga bog'liq.Inson tomonida ajralib chiqayotgan issiqlik yig'ilib konveksiya,nur ko'rinishida, yashirin ko'rinishda o'pka va teri orqali xonalarga uzatiladi. Yashirin va his qilinadigan issiqlik orasidagi farq muskul ishining intensivligiga bog'liqdir.

HAVONI INFILTRATSIYASINI ESHIK VA DERAZALAR ORQALI M³/SOAT DA PEREMETRNING CHIZIQLI METRIGA NISBATI.

Eshik turi	Shamol tezligi , m/s				
Oynaband eshiklar:	2	4	6	9	11
3mmgacha bo'lgan tirqich	18	35.5	54.5	72.5	89.0

5mmgacha bo'lgan tirqich	26.5	55.5	78.0	111.5	134.0
Metal eshiklar:	2.5	3.3	5.3	7.2	9.5
Zichlashgichlar bilan zichlashgichlarsiz	5.0	6.7	10.0	14.5	18.4

Insonlardan ajralib chiqadigan issiqlik ko'rsatkichlari haqida to'xtaladigan bo'lsak:

-Ish faoliyatidan qat'iy nazar past haroratda insonlar ko'proq o'zlaridan issiqlik chiqarishadi, yuqori haroratga nisbatan;

-Atrofdagi harorat pasayishi jarayonida tabiiy issiqlik ajralishi yuqori, yashirin issiqlik miqdori esa yuqori haroratda sezilarlidir.

Umumiy harorat 24-26⁰C da o'tirb faoliyat ko'rsatadigan ish jarayonida , umumiy issiqlik miqdori butun tanaga nisbatan 60-65% ni tashkil etadi va 40-35 % yashir issiqlikni tashkil etadi.

Shuni ham alohida e'tibor berish kerak-ki , insonlardan chiqayotgan issiqlik miqdori xonaning parametrlariga mos kelavermaydi. Aniqlik hisob bajarish uchun umumiy aholi sonini 5% kam hisobida olamiz. Har bir hisob loyihalashtiriladigan obyektga nisbatan olinadi.

CHIROQ VA YORITISH MOSLAMALARIDAN CHIQAIDIGAN ISSIQLIK MIQDORI.

Hozirgi paytda ikki turdagi yoritish moslamalaridan foydalaniladi: 1- issiqlik ajratib chiqardigan va 2- lyumenistrent chiroqlar.

Issiqlik ajratib chiqaruvchi chiroqlar quyidagi formula asosida topiladi:

$$Q_{asosiy} = n \times N_{asosiy}$$

Bu yerda : $\eta = 0.92$ elektr energiyaning issiqlik energiyasiga o'tish koeffitsenti;

N_{asosiy} - chiroqlarning o'rnatilgan quvvati.

Yorug'lik yuki belgilangan bo'lishi darko. Agar belgilanmagan bo'lsa , xonalarning yaxshi yoritilganligi uchun $N_{asosiy} = 50-100 \text{ Vt/m}^2$ qiymatni qabul qilishimiz mumkin.

Lyumenistent chiroqlarni tanlaganimizda esa $\eta = 0.5$ qiymatni qabul qilamiz.

Ayrim binolarda, yoritish muhim ahamiyat kasb etadi. Misol uchun do'konlar, ko'rgazma zallari, savdo rastalari bunda yorug'lik miqdori molining solitilishida muhim sanaladi. Zamonaviy binolarda ish joyi kun davomida yoritilishi kerak. Faqat , shu ham hisobga olish kerak – ku quyosh radiatsiyasi kunu-tun yoritmaydi. Shuning uchun , yoritish jihozlarini joylashi, ularning issiqlik ajratib chiqishi miqdorini ham hisobga olsih kerak. Atrofga ajratib chiqilayotgan issiqlik miqdorini hisoblab chiqish uchun shiftlarda o'rnatilgan sunniy ytoritish moslamalarini ham hisobga olish kerak. Xonalarning osma shamollatilmaydigan shiftlarida 50% iisq havo xonaga tarqaladi, qolgan 50% shiftda ma'lum muddat ushlanib turiladi. So'ng u ham xonaga teng miqdorda tarqaladi. Xonalarning shamollatiladigan shiftlarida esa 40%igina xonaga taqsimlansa, 60% I yo'q bo'lib havoda tarqalib ketadi.

ISSIQLIK KELISHINING HISOBINI YENGILLASHTIRILGAN EKSPRESS-USLUBI.

Ushbu ekspress-uslub asosan konditsiya-ventilyatsiya tizimining murakkab bo'lmagan iqlimiy jihozlar asnosida: konditsiya split-tizim, oynaband konditsiy va monoblokli tizimlarda foydalaniladi.

Kerak bo'ladigan sovuqlik yetkazib beruvchi konditsiya jihozini tanlash uchun , biz quyidagilarni aniqlashimiz kerak : quyosh nurining radiatsiyasi , yoritish, odamlar va org.texnikadan chiqadigan issiqlik miqdori.

1. Asosan issiqlik kelishi quyidagi omillardan tashkil topgan: xona ichidagi va tashqaridagi haroratlar tafovuti, shuningdek quyosh nuri radiatsiyasi Q_1 , u quyidagi formula yordamida aniqlandi:

$$Q_1 = V \times q_{qoni}$$

Bu yerda:

$V=Sxh$ -xonaning hajmi;

S - xonaning maydoni;

h -xonaning balandligi;

q_{qoni} - belgilangan issiqlik yuki, qabul qiladi :

$30-35Vt/m^3$ -agar xonaga quyosh nuri tushmasa;

$35Vt/m^3$ - o'rtacha qiymat;

$35-40Vt/m^3$ – quyosh tushadigan tomondan katta hudud oynabandlansa;

2.issiqlik kelishi asosan xonadagi org.texnika Q_2 hisobiga $300Vt$ miqdorida 1 ta ompyuter uchun yoki butun kompyuterning 30% miqdorida qabul qilinadi.

3.issiqlik kelishi , xonalardan insonlardan hosil bo'lgan Q_3 .

Idoralar uchun 1 kishi uchun odatda $-100Vt$ qiymatida qabul qilinadi.

$100-300Vt$ (restoranlar uchun, jismoniy mashqlar bilan shug'ulaniladigan xonalar uchun)

$$Q= Q_1+ Q_2+ Q_3$$

Hisoblab chiqilgan issiqlik kelish qiymatiga , ya'na 20% qo'shib hisoblanadi.Kutilmagan issiqlik kelishni hisobga olgan holda :

$$Q_{umumiy}=(Q_1+Q_2+Q_3) \times 1.2Vt$$

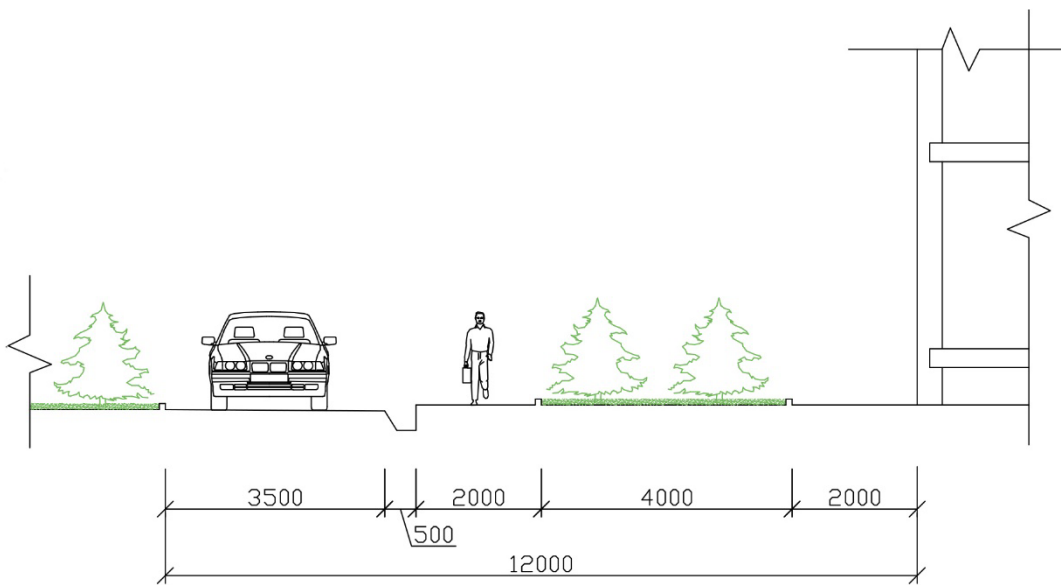
Agarda xonalarda ya'na issiqlik ajratib chiqaruvchi jihozlar mavjud bo'lsa, ular ham hisobda e'tiborga olingan bo'lishi kerak.

Transport tarmoqlari haqida umumiy ma'lumot.

Shaharsozlikda transport tizimi alohida o'rin tutadi. Transport tizimi shahar aholisining aktiv hayotini ta'minlaydi va uning samaradorligini oshiradi. Aks holda transport tizimisiz ayniqsa hozirgi kunda shahar hayotini tasavvur etib bo'lmaydi. Transport va piyodalar harakatini loyihalash va uni tashkil etish shaharning me'yoriy – loyihaviy yechimida asosiy muammolaridan biridir.

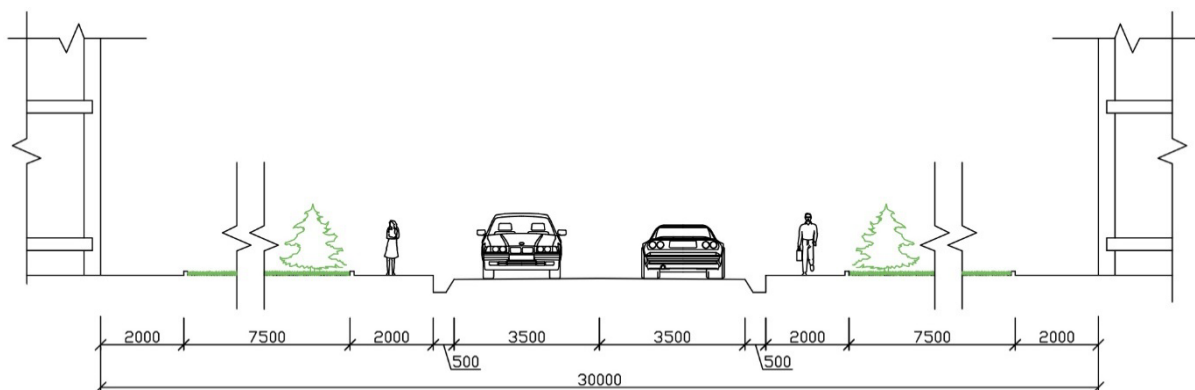
Shaharning loyihaviy tarkibida ko'cha – yo'l tarmog'ini oqilona yechimini topish muhim masaladir. Ko'cha tarmog'ining umumiy boshtarx konsepsiyasiga bo'y so'ndirilgan .

Mavze loyihasida quyidagi o'lchamdagi yo'llar qirqimlari ishlatilgan:

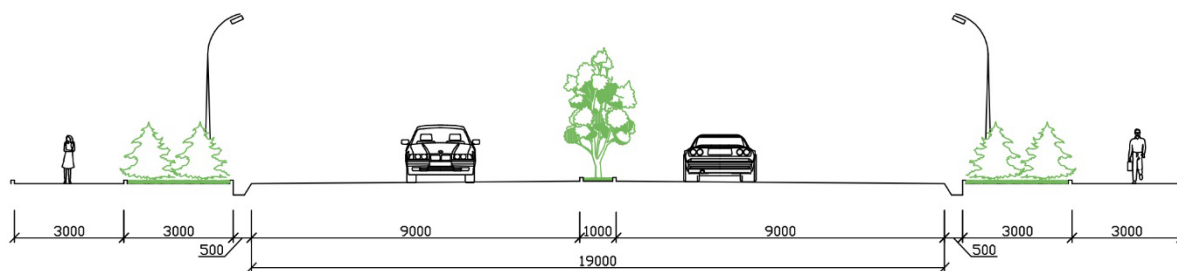
24-rasm

Mahalliy ichki ko'cha.

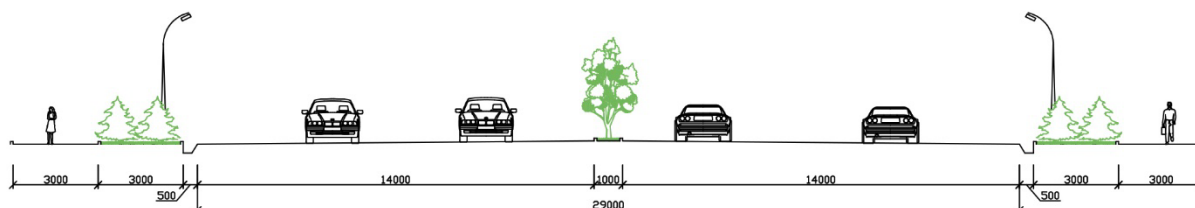
25-rasm

Mahalliy ichki ko'cha.

26-rasm

Mavze miqyosidagi ko'cha.

27-rasm

Tuman miqyosidagi ko'cha.

Tuman ahamiyatidagi magistral ko'chalarning kengligi turar joylarning joylashishiga qarab, qizil chiziq va trotuar oralig'ida yashil polosaning bor yoki yo'qligidan kelib chiqqan holda 29-41 m ni tashkil qiladi. Bu o'lcham yashil polosalar hisobiga o'zgarishi mumkin.

Men loyihalashtirayotgan mavze loyihasi Sergeli tumanida katta ahamiyatga ega bo'lgan ko'chalarning kesishgan joyida joylashgan. Shimoliy-g'arbdan Qipchoq ko'chasi, Janubiy-g'arbda Polvonyor, Shimoliy-sharqdan Kanora va Janubiy-sharqdan Nazrullayev ko'chalari o'tgan. Himoya hududida ya'ni ko'cha va turar joylar orasidagi masofa oralig'ida yashil ko'kalamzorlashtirish hududi joylashtirilgan. Bunda avtoulavlardan chiqadigan har xil zararli gazlardan va shovvqundan himoya qilish asosiy maqsaddir. Asosan archa va sosna daraxtlarini ekishni loyihalashtirdim, chunki, ma'lumki archa va sosna karbonat angidritni yutib kislorod etkazib berish miqdori boshqa daraxtlarga nisbatan yuqori. Bu esa o'z navbatida kichik tuman loyihasida mikroiklimni yaratishga xizmat qiladi.

Mahalliy ichki ko'chalar ham avtoulavlarning o'zidan chiqaradigan vibratsiyasiga chidamli. Umumiy eni 6 va 3.5 metrni tashkil etadi. Yo'llar avtoulavlarning erkin harakatlanishiga to'sqinlik qilmaydi. Lekin, bunda kesib o'tuvchi (skvoznoy) yo'llarga yo'l qo'yilmagan.

Mavzening ichki ko'cha va yo'llar - binolar guruhiga yoki alohidagi bino va inshootlarga, madaniy- maishiy ob'ektlarga, do'kon, maktab, bog'chalarga, xo'jalik maydonlariga, yong'inga qarshi gidrantlar va boshqa xo'jalik va xavfsizlik xizmatlari obyektlariga xizmat qiladi.

Ko'chalar shaharlarning dastlabki shakllana boshlagan paytlardan boshlab shakllanadi. Shaharda transport tizimini tashkillashtirish shahardagi aholi zichligi har 1000 kishiga to'g'ri keladigan avtomobillar soniga, tarixan shaharning shakllanishida ko'cha-yo'l tarmog'ining qaysi sxema asosida shakllanganligiga bog'liqdir. Zamonaviy shaharsozlikda transport tizimini maqbul yechimini yaratish shaharni shakllantirishda asosiy rol hisoblanadi.

Transport tizimi quyidagilardan iboratdir:

- ko'cha-yo'l tarmog'i;
- jamoat transport tarmog'i;
- tashqi va shahar oldi transporti;
- transport infrastrukturasini.

Ko'cha – bu aholi turar joylarining bir qismi bo'lib, shahardagi barcha harakatini uzatishga ,oqava suvlarini oqizishni tashkil etish ,yer osti tarmoqlarni o'tkazish ,ko'kalamzorlashtirish va yer osti qurilmalarini o'rnatishga mo'ljallanadi.

Bundan tashqari ko'chalar – bu shahardagi bin ova inshootlar ansambliga estetik , ekologik ruh bag'ishlovchi ochiq fazoviy muhitdir. Ko'chalarning eni bosh rejada belgilanuvchi “Qizil chiziq” lar bilan belgilanadi.

Qizil chiziqlar qarama-qarshi joylashgan mikrorayonlarni ,sanoat rayonlarini,bog'larni,hiyobonlarni,sport majmualari ,turar joylar va boshqa inshootlarni ko'cha hududidan ajratib turadi.

Qizil chiziq chegarasida ko'cha tarafga o'tuvchi bino va inshootlar yoki ularning biror qismini ko'rish qat'yan ta'kidlanadi.

Ko'cha elementlari:

1-qatnov qismi ; 2-ajratuvchi polosa; 3-ajratuvchi yashil chiziq; 4-ariq; 5-piyodalar yo'lkasi; 6-tashqari yoritish tarmoqlari.

Ko'chaning qatnov qismi bir yoki bir nechta lentadan iborat bo'lib , lentaning kengligi ko'cha kategoriyasidan kelib chiqqan holda 3-3.75 m ni tashkil etadi.

Ko'cha va yo'llar toifalari:

Barcha turdagi shahar transportining jadalligi va tezligining ortishi bilan shaharlarda transport tarmog'i uchun yangicha talablar qo'yiladi. Katta bo'lmagan kvartallardan iborat shaharlarimizda deyarli bir xil shaklda o'tkazilgan ko'cha-yo'l tarmoqlari bugungi kun transport talablariga javob bera olmaydi.

Ko'cha va yo'l tarmoqlarini toifalashtirish transport oqimini jadal ravishda o'tkazish imkonini beradi.

Turar joy ko'chalari:

Mikrorayon va turarjoy dahalarining shahar magistrallari bilan bog'lashda transport va piyodalar uchun xizmat qiladi.

Turar joy ko'chalarida harakat hajmi 100-200 avto/soatga teng. Odatda bunday ko'chalarda jamoat transporti harakati yo'lga qo'yilmaydi.

Turar joy ko'chalarida qatnov qismining o'qlariga nisbatan egrilik radiusi 125 m bo'lib, eng katta bo'ylama qiyalik 8% (tog'li hududlarda 10%) ni tashkil etadi. Bunday ko'chalarda hisobiy tezlik 60 km/s ni tashkil etadi. Turar joy ko'chalariga alohidagi yoki turar joy binolari guruhlariga olib boruvchi ichki yo'laklar bevosita qo'shiladi.

Ichki yo'laklar:

Ichki yo'laklar mikrorayonlar ichida loyihalanib, alohidagi yoki binolar guruhiga xizmat qiladi. Odatda ular tuman miqyosidagi magistral ko'chaga yoki turar-joy ko'chlariga borib ulanadi. Sanoat tumanlarida esa ular orqali alohida obyektlarga boriladi.

Ichki yo'laklarida qatnov qismining o'qlariga nisbatan egrilik radiusi 30 m bo'lib, eng katta bo'ylama qiyalik 8% (tog'li hududlarda 10%) ni tashkil etadi. Bunday ko'chalarda hisobiy tezlik 30 km/s dan oshmasligi lozim.

Piyodalar yo'llari:

Piyodalar yo'llari mikrorayonlarda, turar joy tumanlarida, jamoat va savdo markazlarida, istirohat bog'larida, o'rmon tipidagi istirohat bog'larida dam olish maskanlarida, ko'rgazmalarda sport majmualarida va boshqa piyodalar to'planadigan joylarda loyihalanadi.

So'ngi yillarda, shaharsozlikda piyodalar yo'llarini transport yo'llaridan imkoni boricha himoyalashga harakat qilinmoqdadir.

Men o'z bitiruv loyihamda piyoda yo'llarini, piyoda yo'laklari kabi qatnov qismi bo'ylab emas, balki erkin ravishda, madaniy-maishiy markazlarga, jamoat transporti bekatlariga, mahsus alleyalariga, piyodalar uchun ajratilgan ko'chalarga chiqadigan qilib loyihalashni taklif etdim. Piyodalar yo'llari va yo'laklari uchun maksimal bo'ylama qiyalik 8% ni tashkil etadi.

Quyida turli toifadagi ko'cha, yo'l va ichki qatnov qismlarining kengligi keltirilgan.

			Ikkala yo'nalishda harakat polosalari soni
--	--	--	---

№	Ko'cha-yo'l toifalari	Bitta polosa kengligi, m.	Kamida	Istiqboldagi harakat hajmini hisobga olgan holda
1	Tezkor yo'llar	3,75	6	8
2	Shahar ahamiyatidagi magistral ko'chalar: - uzluksiz harakatdagi; - harakati boshqariladigan.	3,75 3,75	6 4	8 6
3	Tuman ahamiyatidagi magistral ko'chalar	3,75	4	6
	Yuk transporti harakati uchun yo'llar	3,75	2	4
4	Mahalliy ahamiyatdagi ko'cha va yo'llar: - Turar joy ko'chalari; - sanoat zonasidagi yo'llar;	3 3,75	2 2	4 4
	Poselka yo'llar	3,5	2	2

Mikrorayonlarda transportlarning ichki qatnovi muhim ahamiyat kasb etadi. Albatta, turar-joylari bo'lan joylarda avtoullovlar ham bo'ladi, ularni qatnovi, turishi uchun sharoit kerak bo'ladi. Loyihamda shularni hisobga olgan holda , avtoturargohlarni turarjoy binolarini yoniga qavatli qilib loyihalashni taklif etdim. Bu tipdagi turargohlar, hozirgi zamon talabi desa ham bo'ladi. Chunki, aholi soni o'sishi hisobiga ulovlar soni ham o'smoqda. Joylarni tejash, joydan

unumli foydalanish maqsadida ham hozirda bu usul keng qo'llanilmoqda, Albatta, o'ziga yarasha kamchiligi ham bor. Agar barcha texnik talablar bajarilsa, bu kamchiliklar yutuqqa aylanadi. Har bir turar joy binosi tagidagi avtoturargoh 2-qavatdan iboratdir. Tabiiy yoritilmaydigan avtoturargohni yoritish maqsadida binolarning tom qismiga quyosh batareyalari o'rnatilgan. Ular quyosh nurlari yig'ib, yer to'la qismidagi chiroqlarni yoritib turadi, Undan tashqari qolgan, ya'ni yig'ilgan energiyani binolardagi podyezdlarni yoritishga sarflanadi.

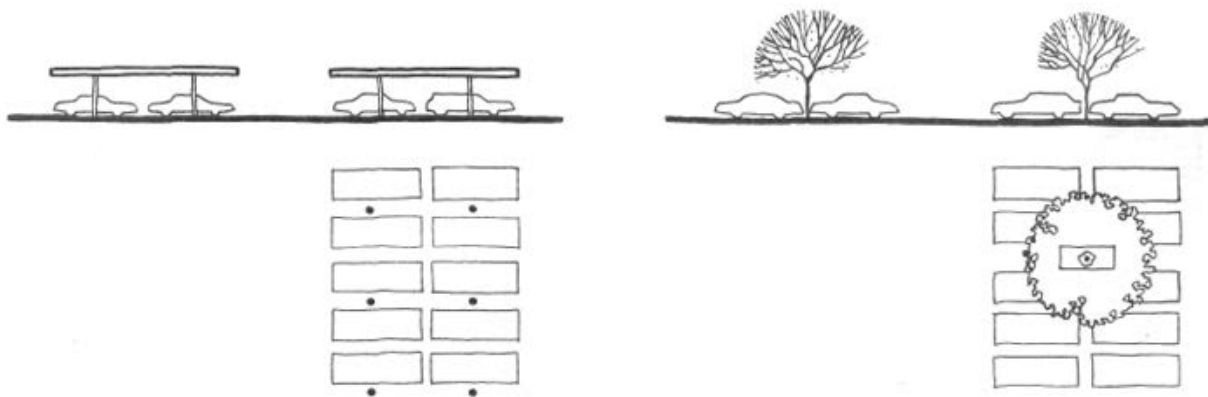
Avtoulovlarning joylashish sxemasi:

1-Ochiq avtoturargoh; 2- ochiq avtoturargoh; 3- binodan tashqarida joylashgan vtoturargoh; 4- binoning yer to'la qismida joylashgan avtoturargoh .

26,27-rasmlar

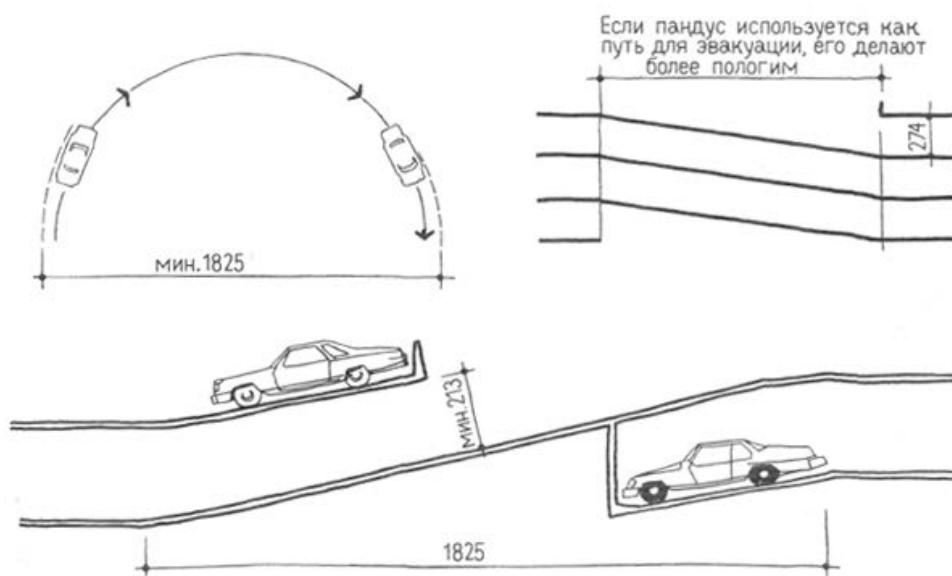
Ochiq va yopiq turargohlardan lavha.

28,29-rasmlar

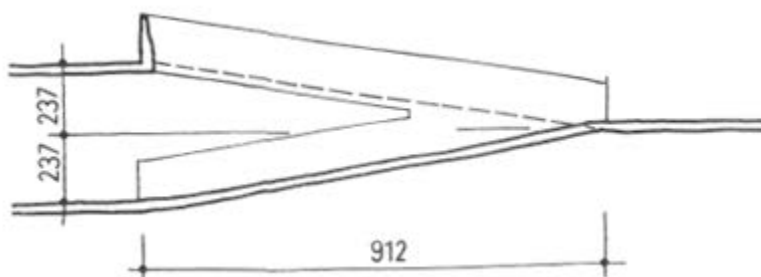
Avtoulovlarning pana yoki ochiq havoda joylashtirilishi ham hisobga olinishi kerak. Kichik tuman loyihasining umumiy maydoniga nisbatan eng optimal masal yechimini tanlashga harakat qildim.

Quyida avtoturargohlarni loyihalashda qo'llaniladigan va qurilish boshqarmalari tomonidan tavsiya etiladigan o'lchamlar ko'rsatilgandir:

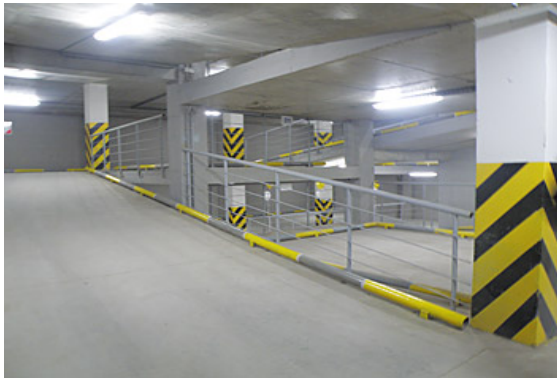
30-rasm

Agar ikki qavatli avtoturargohlarda panduslarni joylashtirish qiyin bo'lsa, pastki qavatni chuqurlashtirish va yuqori qavatni yarim qavat balandligida qisqarishi hisobiga joylashtirish mumkin.

31-rasm

Yuqoridagi chizmada turar joy binolari tagidagi avtoturargohlarda, panduslar tizimi o'lchamlari va sxemasi aks ettirilgandir .

j

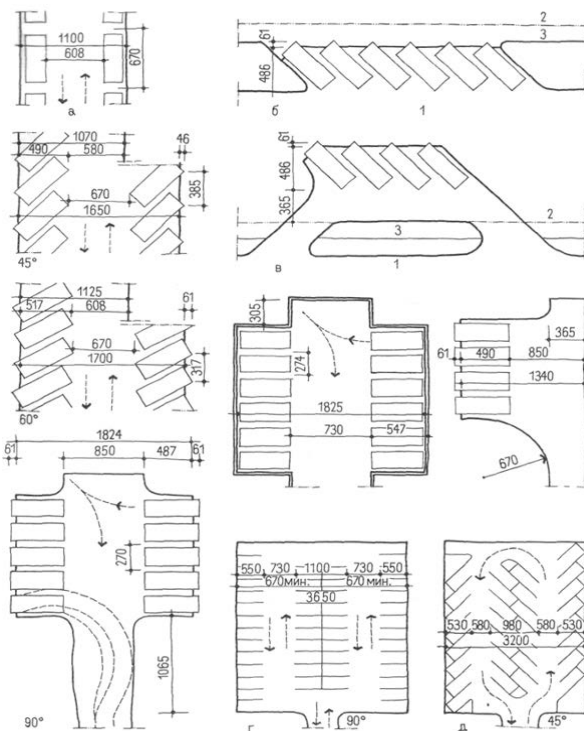
32-34-rasmlar

Avtoturargohlar qanday va qayerda joylashishidan qat'iy nazar binoning yoki tashqarida ularni erkin harakatlanishga imkon yaratilgan kerakdir. Nafaqat, turar joylarda fuqarolar erkin qatnashi, balki, yong'in, yordam yoki har qanday favqulotda vaziyatlarda avtoulovlarni harakatlanishiga imkon yaratilgan bo'lishi kerak.

O'z boshimchalik bilan yo'llarni to'sishga qat'iyan man etiladi.

Ayrim hollardagina to'sish mumkin, agarda mashinalarning kirish-chiqish yo'llari nazorat etilsagina bugun ruhsat etiladi.

Bunda begona mashinalarni avtoturargohlarga kirishidan saqlaydi. Bu bilan ma'lum bir tartibga erishiladi.

ichidami

bo'lishi

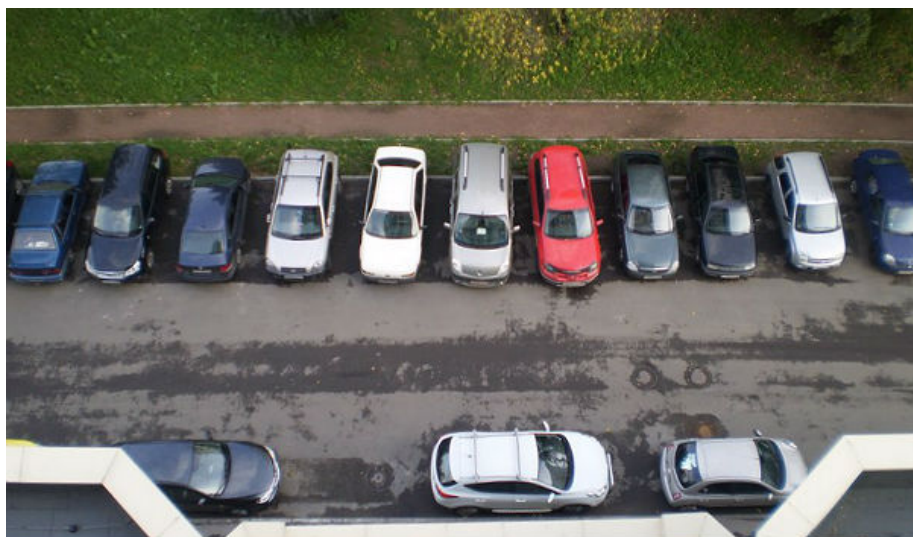
yashovchi

tibbiy

35,36-rasmlar

Ruhsat etilmaydigan vaziyat.

37-rasm.

To'g'ri rejalashtirilgan avtoturargoh.

Hayot faoliyati va mexnat xavfsizligi

BO‘LIMI

Zamonaviy qurilishda mehnat havfsizligining o‘rni va ahamiyati.

Mehnat havfsizligining zamonaviy qurilishdagi vazifasi ishchi va hizmatchilarning yashashi va mehnat jarayonida sog‘liqni saqlash, ya’ni kasbiy kasaliklar, tasodifiy jarohatlanish kabi baxtsiz hodisalarni oldini olishdan hamda, tabiiy texnogen texnika va harakat havfsizligi sabablariga ko‘ra ishchilarning sog‘lig‘ini, mehnat qobiliyatlarini saqlash, shikastlanish, nurlanish, avariya, yong‘in va boshqa kasb kasalliklarini oldini olish va bu sohadagi qonunchilik hamda mehnat muhofazasiga bag‘ishlangan boshqa me’yoriy hujjatlarni o‘rgatishdan iboratdir.

Mehnat havfsizligi hizmatining asosiy vazifalari qurilish maydonlarida va uning bilan bo‘liq bo‘lgan ish jarayonlarida sodir bo‘ladigan jarohatlanish va boshqa baxtsizliklarni keltirib chiqaradigan sabablarni bartaraf qilish va tashkilot ma’muriyatini ishchi va xizmatchilarga ish sharoitini yaxshilab berish, ustidan nazorat qilib turishi, fan va texnika yutuqlarini joriy qilish asosida mehnat havfsizligi va himoya vositalarini mutassil takomillashtirish, qurilishda mehnat madaniyatini oshirish, baxtsizliklarni oldini olishga qaratilgan tashkiliy va texnik, hamda sanitariya tadbirlarini ishlab chiqarish, ularni joriy qilish va hokozolardan iboratdir.

Qurilishda mehnat sanitariyasi va gigienasi.

Shahar qurilishining asosiy vazifalaridan biri – aholi yashash uchun qulay sanitariya-gigienik sharoitlarni ta’minlashdir.

Bu vazifa juda ko‘plab yo‘llar bilan, jumladan, shaharlarning sanitariya obodonchiligi va tuproq, suv, havo basseymlarining tozaligi, shuningdek shahar hududining tozaligini saqlash yo‘llari bilan hal qilinadi. Shaharlarni sanitariya obodonchiligida shahar hududlarini tozalash va yig‘ishtirish jiddiy ahamiyatga egadir. Toshkent shahri uchun mo‘ljallangan turar joy tumanlarni QMQ va SHNQ da ko‘rsatilgan me’yorlardan chiqmagan holda. Bituruv loyihamning mavzusi “Sergeli tumanida yangi taklif etilayotgan o‘ninchi mavze loyihasi” bo‘lib, unda jamoat binolari, turar joy binolari, maishiy xizmat ko‘rsatish binolari va rekriatsiya zo‘nalarga bo‘ldim.

Bosh tarx bo‘yicha loyihalalanayotgan turar-joydagi o‘rta qavatli turar-joy binolari shamol yo‘nalishi va quyosh nurining yo‘nalishiga qarab loyihalandi. Bunda turar joy binosining shamolatish va quyosh nurining 1 sutkada kamida 3 soat davomida tushib turishi lizim.

QMQ 2.01.03 – 96 ga asosanib 100 yilda 1 marta 8 ball ga teng yer silkinishlari kuzatiladi. Yerning muzash qatlami 0.6 m ga teng.

Qurilish jarayonida barcha sanitariya - gigiena talablariga javob beradigan qilib loyihaladim. Qurilish paytida quruvchilar dam olish zonalari, bino sanuzellar, tez alanganuvchi qurilish ashyolarini alohida omborlarda saqlanishi. Qurilish mavsumiga mos ravishda maxsus ish kiyimlarini tavsiya etdim. Vaqtinchalik suv, kanalizatsiya quvurlari, elektr bilan ta'minladim. Qurilish mavsumiga qarab ikki yoki uch smenada ishlash uchun barcha sharoitlar yaratilgan. Undan tashqari tez tibbiy yordam ko'rsatish punktini ham hisobga oldim. Qurilish zo'nasidan chiqishda yirik avtoulavlarni g'ildiraklarini mahsus ishlov beribgina, qurilish zo'nasidan chiqarishni ham loyihamda taklif etdim.

Toshkent shahridagi kichik turar joy tumani loyihasiga mehnat xavfsizligi yuzasidan mehnat sanitariya va gigienasi ta'minlanishi uchun quyidagi tadbirlar bajarilgan:

Mehnat gigienasi – u ish jaroyaniga atrof muhitni ishlayotganlar organizimga ta'sirini o'rganadi va undan sanitar-gigienik hamda davolash-profilaktika choralar ko'rish maqsadida foydalaniladi. Bu ishlar ish joylarida sharoitini yanada yaxshilashga qaratilgan. Bu esa ishlab chiqarish jamoalarining ish qobiliyatini sog'lom va yuqori darajada bo'lishini ta'minlaydi.

Qurilishda ishchilarning mehnat faoliyatini yaxshilash uchun kerakli shart-sharoitlar yaratilishi va har bir ishchi tibbiy ko'rikdan o'tgan bo'lishi kerak. Ular changli ishlarni bajarayotgan vaqtida og'iz va burunlariga respiratorlar, ko'zlarni zararlanshini oldini olish maqsadida himoya ko'z oynaklari taqishlari, qo'llariga esa maxsus himoya qo'lqoplarni kiyishlari kerak.

Loyihalashtirilayotgan hududimda shamol shimoliy sharq va janubiy sharq tomondan esadi. Loyihada yashash uchun qulay sharoit va shahar talablariga mos g'oya yaratishga harakat qildim. Rekratsiya zonasining turar joy hududiga qo'shib ketishi, manzarali daraxtlar ekilgan uzun aleya va ularga ulangan favvorali maydonlar loyihasini taklif ettim. Binolar ochiq terassalarga ega, ular gidroizolyatsiyalangan bo'lib, ekalogiyaga foyda keltirish maqsadida tabiiy o'simliklar ekish orqali havoni yanada tozalashga va ochiq havoda dam olishga hizmat qiladi. Bu ham bolalarni salomatligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi va ta'lim jarayonini yaxshilanishiga ko'maklashadi.

Men loyihalashtiryotgan kichik tuman loyihasida, chorahaga shaharsozlik aksenti sifatida, shaharda baland qavatli binolar soni kam, shuning uchun balandligi 12-qavat bo'lgan binoni

asos qilib oldim. Qolgan turar joy binolarning umumiy nisbatdagi balandligi 5,7,9,12 qavatni tashkil etadi. Umumiy binolar tashqi silueti va kompleks jihatidan bir-biri bilan uzviy bog‘lanib, mavze yonidagi bog‘ hudud ham turar joy binolari kompleksiga mutanosib bo‘lib, tugal ko‘rinishni oladi.

Ko‘cha yuzalarida joylashgan turar joy binolarining birinchi va ikkinchi qavatlariga maishiy hizmat ko‘rsatish punktlari rejalashtirilgan. Loyihada turar joy binolarining tom qismida “ Quyosh batareyalari ” va “ Yashil tom” tizimlarini qo‘lladim. Bu tizimlar nafaqat , binolarda balki hovlilarda ham kichik art obyekt ko‘rinishida qo‘llanilishi mumkin. Eksplyuatsiya davri uchun barcha sanitariya muammolarini hal qildim. Ya’ni chiqindi tashlash joylari, avtoulavlarni doimiy yoki vaqtinchalik turishlari uchun avtoturargohlar. Doimiy avtoturargohlar turar joy binolarining yer to‘la qismida joylashtirdim. Sprinkler tizimini, konditsiya tizimini, ventilyatsiya tizimi masalalarini yechdim. Avtoturargohda zaharli gazlarni atmosferaga filtratsiya orqali chiqazish choralari ham hisobga olingandir.

Qurilish jarayonida mehnat xavfsizligi.

Qurilish maydonida ish boshlashdan 3 oy oldin buyurtmachi tomonidan bosh pudrat tashkilotiga barcha qurilish loyihalari to‘liq ishlangan holda taqdim etilgan. Bu loyihalar tarkibidagi ularning ajralmas qismi hisoblanuvchi qurilishni tashkil etish loyihalari bo‘lmog‘i shart va ularda havfsizlikni ta‘minlash masalalarini hozirgi zamon talablariga javob bera oladigan holda to‘liq aks ettirilgandir.

Mehnatni muhofaza etishda zarur bo‘lgan chora tadbirlar loyihalash davrida ikki bosqichda hal etilgan.

Birinchi bosqich - loyihalash davrida qurilishni tashkil (QMQ) loyihasini tuzish, ya’ni qurilishdagi yalpi ishlar ketma-ketligini va umumiy havfsizlikni ta‘minlovchi tadbirlardan iboratdir;

Ikkinchi bosqich - qurilish chog‘ida surinkali davom etadigan ishlarni bajarish jarayonida havfsizlikni ta‘minlaydigan ishni bajarish loyihasini tuzishdan iboratdir.

Mehnat havfsizligi dastlab loyihani tuzuvchi tashkilot tomonidan qurilishni tashkil etish loyihasida, bosh pudratchi tashkilot tomonidan esa ishni tashkil qilish loyihasida aks ettiriladi. Bu loyihalarda ko‘riladigan jami masalalar uchta, ya’ni umummaydon xavfsizligi, tartibod jarayonidagi xavfsizlik va mahsus masalalardir. Umummaydon masalalari qurilish va bosh

rejasida ko‘rilib, maydonni tanlash va mashina mexanizmlar uchun kirish va chiqish yo‘llarini belgilash, ishchilarni belgilash, ishchilar va rahbar muhandislar uchun zarur bo‘lgan barcha yordamchi inshootlarni, ya’ni yechinib-kiyinish, ovqatlanish va yuvinish xonalari, sanitariya qoidalariga rioya qilingan holda joylashtiriladi. Vaqtinchalik foydalanish uchun elektr tarmog‘i, issiq va sovuq suv , hamda oqava suv uzatgich tarmoqlari, aloqa va radio tarmoqlari kabi inshootlarni aniq hisoblar asosida to‘g‘ri joylashtirishni o‘z ichiga oladi.

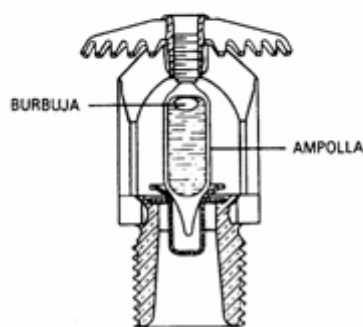
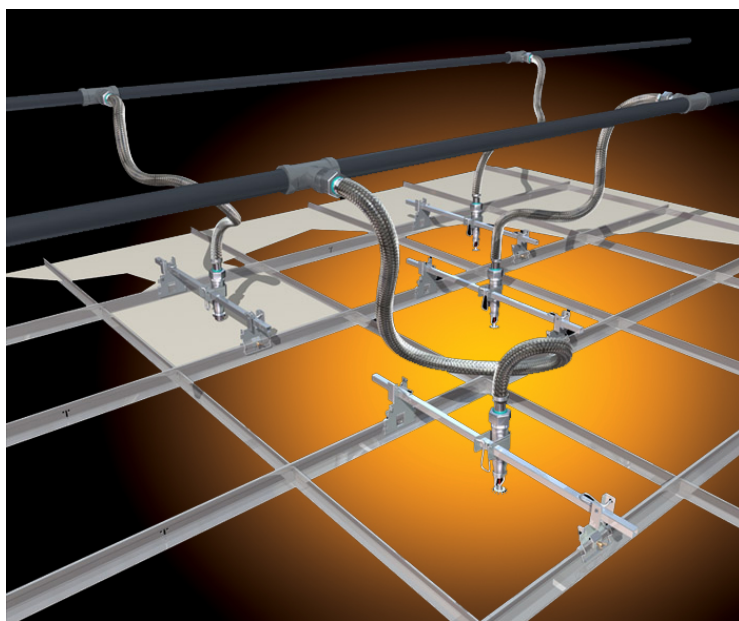
Qurilish jarayonida ifodalanovchi ikkinchi masala tartibot va mehnat jarayoni haritalarida o‘z yechimini topadi, unda ishchining salomatligini himoya qilish borasida aniq hisoblarga asoslangan va mahalliy ish sharoitlarini inobatga olgan muhandislik mulohazalari o‘zini yagona aniq yechimini topgan bo‘lishi lozim.

Uchinchi mahsus masalalar turkumini hal etishdan iborat bo‘lib, mahalliy yer, iqlim va ekologik shart sharoitlaridan kelib chiqqan holda, quruvchi va atrof muhit uchun hatarsiz bo‘lgan manbalardan foydalanib, havf-hatar manbalarini esa bartaraf qilinishiga qaratilgan. Ya’ni qurilish maydonidagi barcha kommunikatsiya ,injenerlik jihozlarini mahalliy hokimiyat bilan kelishgan holda ko‘chirish yoki vaqtinchalik to‘xtatilish nazarda tutilgan.

Ishlarni rejali va havf – hatarsiz olib borilishi, bosh tarxdagi xavfsizlik tartiblari, mahalliy tadbirlarni qay darajada hal qilinganligiga va iqlim sharoitlari qanchalik to‘liq hisobga olinganligiga bevosita bog‘liqdir. Qurilish bosh tarxida mehnat muhofazasining texnikaviy va tashkiliy majmuasi hal qilinadi.

Yong'in xavfsizligi.

Yong'indan asosiy himoya bu loyihani va loyihada qo'llanilgan qurilish ashyolarini to'g'ri tanlanganligidan iboratdir. Xonadonlardagi xonalarda yong'in havfsizligi choralarini ishlab chiqdim. Asosiy o't o'chirish quroli suv bo'lganligi uchun, o't o'chirish bo'limlarini joylashish radiusi ham hisobga oldim. Turar-joy va turar-joy bo'lmagan binolar yong'in gidrantlari loyihada joylashishini ko'rsatdib o'tdim.

38,39-rasmlar.

SPRINKLER tizimining umumiy ko'rinishi.

Yong'inni tez bartaraf etish uchun sprinklerli avtomatik tizimni taklif etdim. Standart sprinkler eruvchan ventil ko'rinishda bo'lib, yong'in paytida ventil teshigi erishi natijasida yuqori bosim ostidagi suv yong'inni o'chiradi. Sprinklerlarni 3-4 metr masofa bilan o'rnatiladi. Turar joy binolarida sprinkler tizimi asosan chiqindi quvirlari, yer ostida joylashgan avtomobillar

avtoturargohida, turar joy binolarini 1 va 2-qavatlarida savdo ko'rsatish punktlarida o'rnatiladi. Undan tashqari ularni yo'laklarda yoki xonadonlarning kirish qismida joylashtirish tavsiya etiladi.

Sprinkler tizimi iqtisodiy jihatidan tejamkor hisoblanadi. Yong'in paytida yong'in havfsizligi hodimlari kelgunlariga qadar olov otashini so'ndirib turadi, ya'ni zararni minimallashtiradi. Ya'na uni har bir obyektga individual holda hisoblab, analiz qilgan holda tavsiya etiladi. Yoki birlashtirilgan sprinkler tizimi va mahalliy o't o'chirish asboblari bilan foydalanish mumkindir.

Binoning
har qaysi
bloklari
oldida o't
o'chirish
gidrantlari
loyihalasht

irdim.

40,41-rasmlar.

O't o'chirish gidrantlari va o't o'chirgichlar.

Har bitta podyezdning kirish qismida yong'inga qarshi qutilarni o'rnatishni taklif etdim.

Binolarning birinchi va ikkinchi qavatlarida maishiy - xizmat do'konlari bo'lmaganda, birinchi qavatning kirish qismiga mahalliy o't o'chirish qutilarini o'rnatdim.

Binodan chiqishning asosiy eshigini ham, yong'in havfsizligi me'yorlariga binoan tashqariga ochiladigan eni 1.4metrli, umumiy og'rligi yong'in paytida erkin ochish mumkin bo'lgan metall va yog'och aralashgan eshiklari loyihaladim. Eshiklarda ochilmaydigan framugalar ham ko'zda tutilgan. Binolarda yong'in chiqish havfini va undan zararlanish miqdorini minimal darajaga yetkazishga harakat qildim. Zinapoyalarda 1.4x0.75 metr

o'lchamdagi derazalarni loyihada taklif etdim. Ular qavatdagi zararli hidlarni tashqi havo bilan almashtirib, zinapoyalarda mikroiklim yaratadi. Qish va o'tish mavsumlarida konditsiya jihozlari bu vazifani bajaradi.

Evakuatsiya yo'llari.

Malakaviy bitiruv ishida taklif etilgan 5,7,9,12 qavatli turar joy binolari loyihasida qavatdan chiquvchilar soni va zinapoya bo'limlari yong'in havfi bo'yicha binolarni klassifikatsiyasini hisobga olgan holda IIIHK 2.01.02 Toshkent-2002yil ga muoffiq loyihalashtirilgandir. Ko'p qavatli binolardan zinalardan tashqari lift loyihalshtirilgandir. Bino atrofidagi yo'lak (отмощка)lardan odamlar ustiga oyna siniqlari tushishidan saqlanish maqsadida, o'tish yo'laklariga to'siqlar o'rnatish rejalashtirilgandir.

Qurilish jarayonida yong'in havfi paydo bo'lgan vaziyat uchun evakuatsiya yo'li ishlab chiqdim. Undan tashqari yonish havfi yuqori bo'lgan qurilish ashyolarini yonmaydigan yoki qiyin yonadigan ashyolardan qurilgan vaqtinchalik yoki doimiy omborlarda saqlanadi. Har bir omborning yonida IIK (yong'in kranlari) ni loyihaladim. Ularni har 25metr oraliqda joylashtirdim. Turar joy binolarining maishiy – xo'jalik do'konlarida konditsiya va sprinkler tizimini loyihaladim. Bu qish va o'tish mavsumida ichki mikroiklimni avtomatik ravishda bir me'yorda saqlanishiga ko'maklashadi. Har bir turar joy binosining kirish qismida evakuatsiya yo'llarini loyihada ko'rsatdim.

Iqlimi

Uychi subtropik va mo'tadil-kontinental iqlim chegarasida joylashgan .Yiliga 440 mm yog'ingarchilik yog'adi. Cho'l qismidagi va tog'li hudud bir-biridan tubdan farqlanadi. Ayoq kunlar uncha davomiy emas .Eng minimum harorat 20 dekabd 1930 yilda -29.5 ° C , maksimum harorat esa 18 iyul 1997 yilda +44.6°C gradus deb tasdiqlangan.Bahor va kuz fasllari erta keladi. Qizish va suvning oz miqdorligidadir.

Меҳнат муҳофазасининг ҳуқуқий асослари

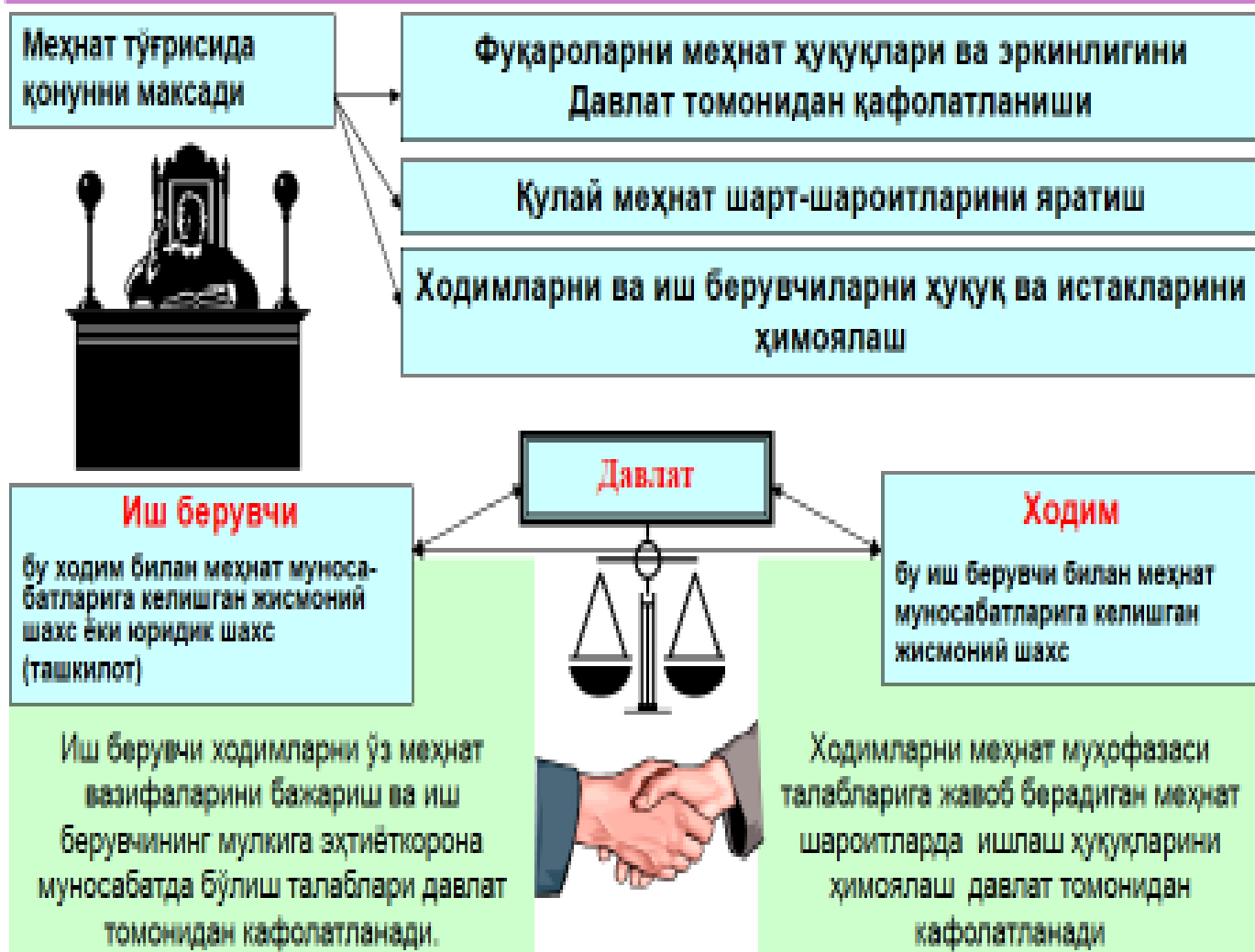
Меҳнат тўғрисидаги қонун ҳужжатлари

Меҳнат тўғрисидаги қонун ҳужжатлари – жамиятнинг меҳнат соҳасидаги ва у билан боғлиқ ўзаро муносабатларни тартибга солувчи меъёрий ҳужжатларнинг йигиндиси.

Меҳнат тўғрисидаги қонун ҳужжатлари - техника хавфсизлиги билан узвий боғлиқ бўлган меҳнат жараёнларининг меъёрларини ўрнатиш, ишчи ходимларни иш жараёнидаги муносабатларини тартибга солиш ва уларни ҳуқуқларини ҳимоя қилишдан иборатдир.

Меҳнат тўғрисидаги қонун ҳужжатлари ишчи ва хизматчиларни меҳнат ҳуқуқларини ва бурчларини, меҳнат интизомини, ишга қабул қилиш кафолатларини ва меҳнат шaroитларни соғлом ва хавфсизлигини таъминлаш, техника хавфсизлиги, саноат санитарияси ва меҳнат муҳофазасининг бошқа қонунлари бўйича йўриқларни ўтказиш бўйича мажбуриятларини ўрнатади.

Меҳнат тўғрисидаги қонунларни мақсади ва вазифаси

Меҳнат тўғрисидаги қонунни асосий мақсадлари

- Ишловчиларни уларни соғлиғи ва иш жойидаги жисмоний хавфсизлигига таъсир этувчи хавфли ва зарарли ишлаб чиқариш омилларидан ҳимоялаш (меҳнат хавфсизлиги ва гигиенасини таъминлаш);
- Ишлаб чиқаришда содир бўлган бахтсиз ҳодисалар ва касб касалликлар содир бўлганида тоовон пулини тўланиши қафолатланади;
- ишлаб чиқаришда жароҳат олганлар учун тиббий ва касбий реабилитациясини ўтказиш.

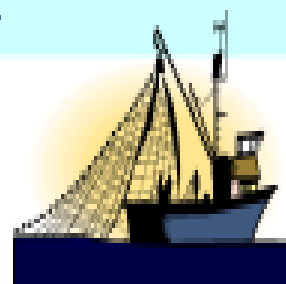
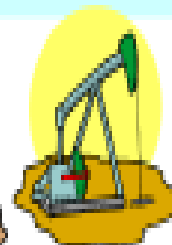
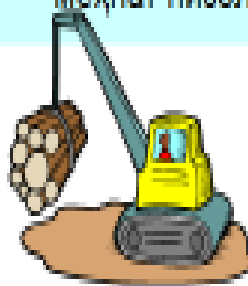
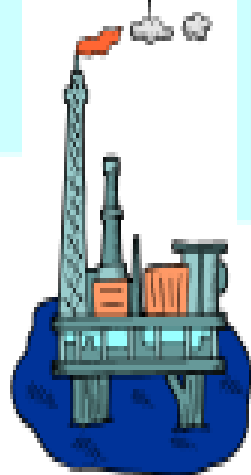
Меҳнат тўғрисида қонунни асосий йўналишлари

Меҳнат муносабатлари томонларининг ўзаро манфаатлари, давлатнинг манфаатларини бир-бирига мувофиқликка эришиш учун керакли ҳуқуқ шaroитларни яратиш, шунингдек меҳнат муносабатлари ва бошқа шу билан боғлиқ ҳуқуқий муносабатларни тартибга солиш :

• меҳнатни ташкил этиш ва меҳнатни бошқариш;

- шу иш берувчида ишга жойлаш;
- шу иш берувчида ходимларни касбий тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш;
- ижтимоий шериклик, жамоавий музокаралар олиб бориш, жамоавий шартномалар ва келишувларни тузиш;
- қонунда қўзда тутилган ҳолларда ходимлар ва касаба уюшмалар иштирокида меҳнат шaroитларини ўрнатиш ва меҳнат қонунчилигини қўллаш;
- меҳнат соҳасида иш берувчи ва ходимларни моддий жавобгарлиги;
- текшириш ва назорат (шу жумладан касаба уюшманинг текшируви) меҳнат қонунчилигига амал қилиш (шу жумладан меҳнатни муҳофаза қилиш қонунчилигига);
- меҳнат низоларини кўриш.

Меҳнатни муҳофаза қилиш ҳуқуқлари - меҳнат жараёнида инсоннинг хавфсизлигини, ҳаёти ва соғлиғи, иш қобилияти сақланишини таъминлашга доир ҳуқуқий, ижтимоий-иқтисодий, ташкилий, техникавий, санитария-гигиена, даволаш-профилактика, реабилитация тадбирлари ҳамда воситалари тизими.

Техника хавфсизлиги - ишловчиларга хавфли ишлаб чиқариш омиллар таъсирини бартараф этиш ишларини кўриб чиқади.

Ишлаб чиқариш санитарияси - зарарли ишлаб чиқариш омиллар таъсирини бартараф этиш ёки камайтириш ишларини кўриб чиқади.

Ёнғин хавфсизлиги – ёнғинларни келиб чиқиш сабаблари, ёниш ва портлаш табиатини, ёнғин ва портлаш хавфсизлигини таъминлаш усуллари, ёнғинларни ўчириш ва ёнғин муҳофазасини ташкил қилишни кўриб чиқади.

XULOSA

Bugungi kunda O'zbekistonda ko'p sohalarda islohotlar, xalq farovonligi yo'lida olib borilayotgan ishlar qatorida arxitektura va shaharsozlik sohasida olib borilayotgan ishlar ham diqqatga sazovordir. 2016-yilda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev tomonidan qabul qilingan “Uychi tumanini me'moriy rivojlantirish konsepsiyasi” shaharsoz arxitektorlarni yanada mas'uliyat bilan Uychi tumanlarini xalq farovonligi yo'lida rivojlantirishga ruhlantirmoqda.

Shularni inobatga olgan holda men ham bitiruv malakaviy ishim mavzusini “Jiydakapa qishog’idada yangi taklif etilayotgan namunaviy turarjoy uylari”deb tanladim. Diplom ishimni loyihalash jarayonida men hududni chuqur o'rgandim, mamlakatimiz va chet el zamonaviy tajribasidan foydalangan holda, o'z hududimda iqlim sharoitlariga mos, xalqimiz uchun ham an'anaviy ham zamonaviy bo'lgan turar joy binolari, ma'rifat markazlari-kutubxona va o'quv markazlarini, mahalla yig'ini, rekreatsiya dam olish hududlarini arxitektura rejaviy loyihaladim. Asosiy maqsad mavzeda yashovchi aholiga ham yashash uchun, ham farzandlarning ma'naviy –ma'rifiy komolga yetishi uchun, aholining dam olishi uchun qulay shart sharoitlar yaratishdan iborat bo'ldi. Men ushbu loyihamda buni uddasidan chiqdim deb o`ylayman. Kelgusida men yaratgan ushbu loyihada ko`zda tutilgan barcha yechimlar, xalqimizga manzur bo`ladi deb umid qilaman va Jiydakapa qishlog`ining rekonstruksiya qilinayotgan yoki yangidan barpo etilayotgan barcha hududlari uchun etalon vazifasini bajaradi deb o`ylayman.

Uychi tuman jiydakapa qishlog`iga namunaviy turarjoy uylarini aholiga qulay shart sharoitlar yaratib loyihaladim.

Albatta loyihalagan loyiha taklifimni kelajakda amalga oshishiga ishonaman. Kelajakda bu loyiha taklifim Jiydakapa qishlog`iga barpo etilsa qishlog`imiz albatta yanada rivojlanib shaharchaga aylanadi. Men loyihalagan namunaviy turarjoy aholisi uchun aholini ehtiyojini qondirish uchun maishiy xizmat ko`rsatish shahobchalari bolalar demolish uchun

bolalar bog'I park zonalari keksalar uchun so'lim dam olish joylari loyiha taklif etdim. Hozirda bizni qishloqqa juda kerak bo'ladigan tantanalar saroyi va oilaviy vrach punkti , super market , bolalar va o'smirlar uchun futbol maydonchasi loyiha taklif etdim. Bu loyiha takliflarim amalga oshsa uzoqqa borishimiz uchun ehtiyoj kamayadi hamma muammo bartaraf bo'ladi.

Foydalangan adabiyotlar:

- 1.Azimov X.A "Qurilishda mehnat havfsizligi" T-2003y.
- 2.O'zbekiston Respublikasi Davlat Arxitektura va Qurilish qo'mitasi tomonidan chop etilgan me'yorlar:
 - IIIHK 2.08.01-05. "Turar joy binolari" Toshkent-2006y
 - K.M.K 3.01.02-00 "Qurilishda havfsizlik texnikasi" Toshkent-2005y
 - III.H.K 2.01.02-04 "Yong'in havfsizligi" Toshkent-2004y
 - KMK 2.07.02-96 "Insonlarni hayoti va faoliyati" Toshkent-1996y
- 3.<http://www.Totalarch.ru> internet sayti.
1. Wikipedia.org

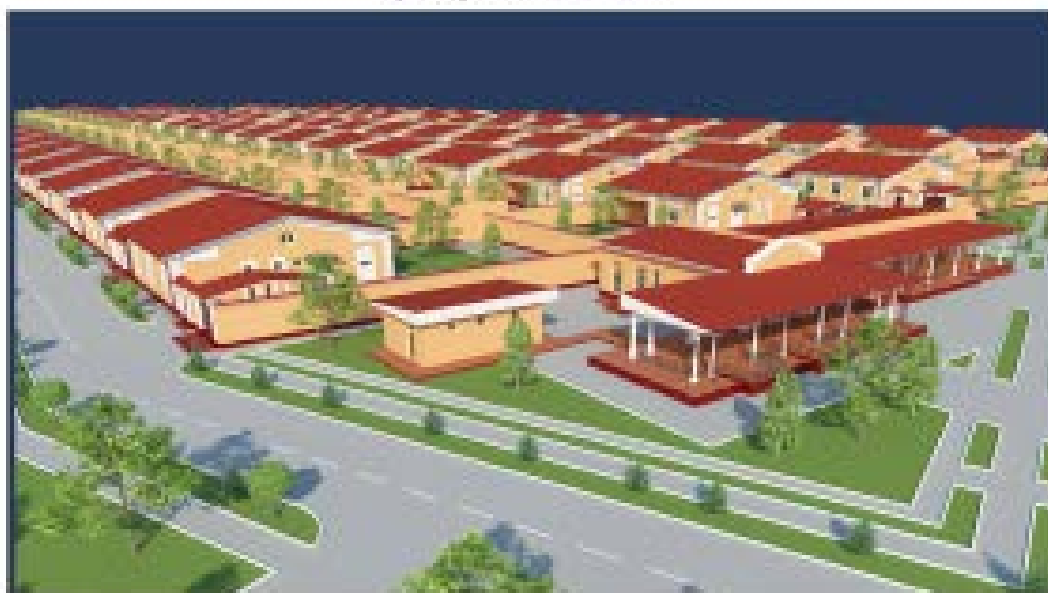

Трёхмерный вид поселка

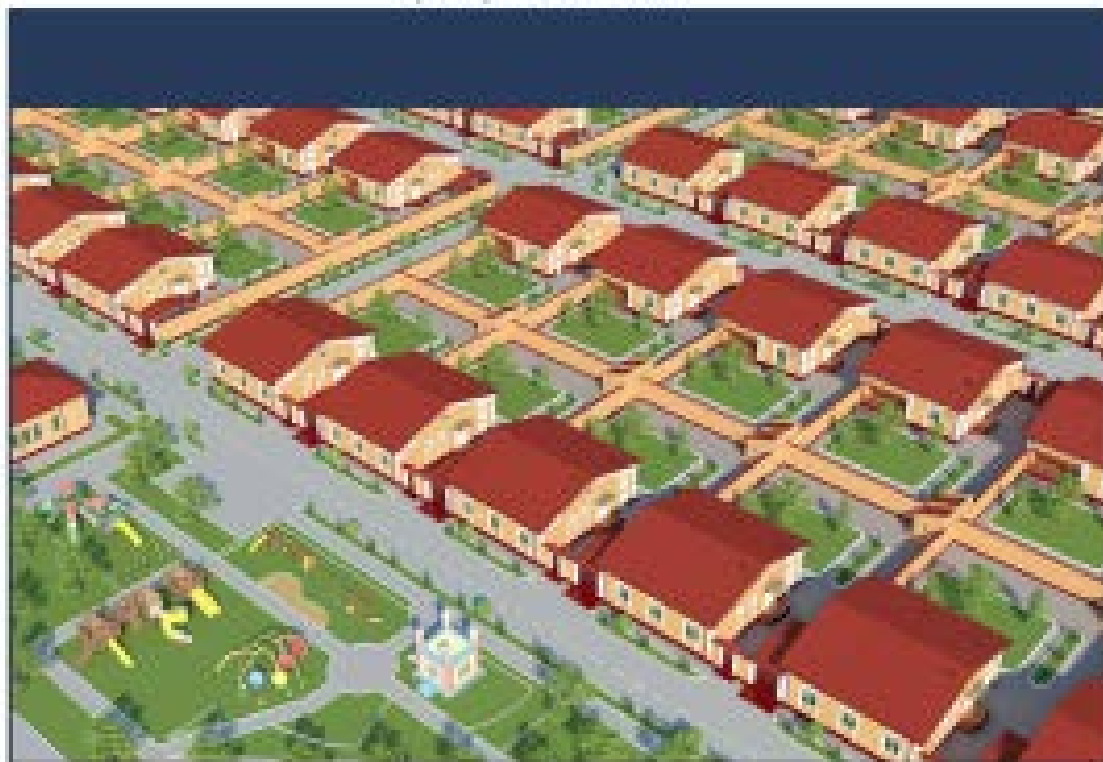
Трёхмерный вид поселка

Трёхмерный вид фасада

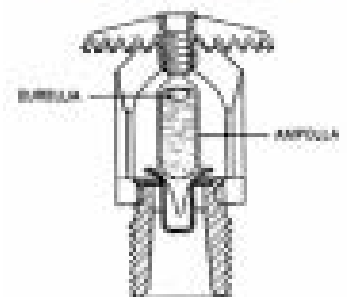
Трёхмерный вид массива

35,36-rasmlar
Ruhsat etilmaydigan vaziyat.

Ташкилотнинг ўша пайтда Мўлланова ММБ Дахилоти ММБ ҳудудиди иккинчи "Дахилоти" янгилик қилинган вақтида қилинган қилинган вақтида қилинган вақтида қилинган

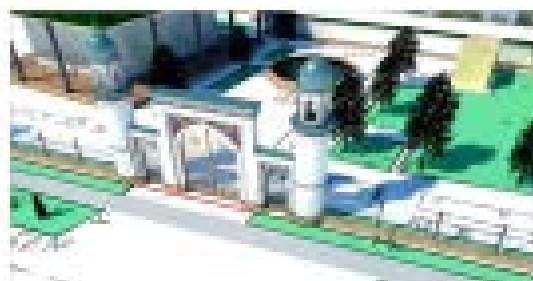

СХЕМА ОСВЕЩЕНИЯ

